NEMZETI NŐNEVELÉS.

III. ÉVFOLYAM. 1882. MÁRCZIUS. III. FÜZET.

AZ EGÉSZSÉGTAN LEÁNYISKOLÁINKBAN.

I. *Volt idő, a melyben az egészségtan az alsó iskolák mindegyikében mint önálló tantárgy szerepelt.*

A múlt század vége felé írt tankönyvek, az e század elején készült tantervek egyikében másikában világos nyomait találjuk annak, hogy a nép számára, különösen pedig a nép leánygyermekei számára fentartott iskolákban nagy gondot fordítottak az egészségtani ismeretek közlésére.

A jeles *Látzai József 1793-ban írt tankönyvének* 40 lapja az *embert* ismerteti meg a növendékkel s e fejezetben jórészben csak egészségtani ismereteket nyújt a nevezett kézi könyv, a melynek előszavában a következőket olvashatjuk: A tökéletlenebb földi teremtményekről vezéreltetik a gyermek a legnemesebbre, az emberre. *Itt először is a maga testét, az egészségnek becses és drága voltát, annak megtartására vagy helyreállítására oktató regulákat tanulhatja megismerni; azután a lelket és annak tehetségeit és az ezeknek igazgatásokra oktató regulákat vizsgálhatja.*

A Pozsonyban, 1806-ban megjelent *„A tudományok rövid summája"* című *olvasó könyv* szintén húsz oldalra terjedő egészségtant foglal magában.

A híres Teschedik Sámuel által 1779-ben Szarvason alapított *„Industrialis Oskola"* tantervében nagy szerepe volt az egészségtannak s a *Halasy, Bredetzky* és *Poszvék* által vezetett soproni polgári leányiskolában már 1801-ben rendes tantárgy volt az egészségtan. — A *Fejes János* által készített, s Gömör és Kis-Kont megyei esperességi iskolák számára el is fogadott iskolai szervezetben, mely 1797. október havában lépett életbe, ez áll: *Minden*

oskolába be kell hozni az egészségről szóló kátét, mely már honi nyelvünkre is lefordíttatott.

Hogy mily nagy fontosságot tulajdonítottak már e század elején hazánk pedagogusai annak, hogy a népiskolákban az egészségtani ismeretek közlésére minél nagyobb gond fordíttassék, leginkább kitünik *Szabó János*-nak „*a hazabeli kisebb oskoláknak jobb lábra állításáról*" című 1817-ben megjelent művéből, a melyben a következőket olvashatjuk:

«Az egészséges test, a czélirányos foglalatosságok által megedzett testi erő: egy a szegénynek legnagyobb földi kincsei közül. — Melyre való nézve, mind azt, a mi az egészség kárára szolgálhatna, nagy gonddal el kellene hárítani a gyermekektől s e mellett meg kellene őket arra tanítani, mi az egészségnek hasznos és káros. Régi tapasztalás az, hogy az oskolai épületek, a falukban mind fekvések, mind szűk voltok miatt nagyon egészségtelenek. A kevés világosság, belső tisztátalanság, és a rakásra vert csintalan gyermekek kigőzölgése stb. olyanokká teszik azokat, mint a büdös börtönök. Azt hihetné az ember, hogy azok az ártatlanok, mind meg annyi kis gonoszok, kik büntetésből zárattak az iskolába. — — — Olyannak kellene lenni az iskola-háznak, hogy azt mind belső, mind külső csinosságára nézve egy tekintetre meg lehetne külömböztetni minden más háztól a helységben. Az oskola tisztasága maga is indítaná a gyermekeket a csinosságra, a mely az egészség fentartásának egy fundamentumos feltétele. A tisztaság, a legillendőbb ékessége a szegénynek; mert azt minden pénz nélkül megszerezheti. — Tanulják meg, még a gyermek-korban, hogy a testnek tisztán való tartása az emberiség s az isten iránt való tiszteletnek egyik bizonysága az emberben. — Az öltözet, az étel és ital minéműségének és mennyiségének meghatározása, valamint az aluvás és felkelés idejének kiszabása is tartozik az egészség fentartására. De ezekről csak akkor gondoskodhatnának a nevelők, ha a gyermekek egészen az ő gondjokra volnának bízva. Itéletem szerint egy okos, és a közneppel bánni tudó oskola-mesternek, ezekben is hasznos dolgokra lehetne tanítani a szüléket. — Vagynak már egy néhány

oskolai könyvecskék készítve, a melyekben vagy elszórva vagy egy csomóba szedve találtatnak és kedveltető példákban elő vagynak adva azok a hasznos tanácsok, a melyeket a gyermekeknek tudni szükséges, hogy egészségökre is vigyázzanak. Az ilyen könyveket az oskolás gyermekek kezekbe kellene adni, hadd lennének ezek nekik olvasó könyv gyanánt.»

Ilyen és hasonló nézetekkel találkozunk minden lépten nyomon, hogyha a múlt század vége és jelen század eleje körül keletkezett pedagogiai munkákat olvasgatjuk.

Hasonlóképen megtaláljuk a nyomát a negyvenes években is annak, hogy a magyarhoni népiskolákban az egészségtani ismeretek közlésére nagy gond fordíttatott. A tudományos akadémia által jutalmazott Edvi Illés Pál-féle népiskolai kézikönyvek egyike az *egészségtant* foglalja magában. — Az egészségtani ismeretek közlését a népiskola kötelességei közé sorolja *Ney Ferencz* koszorúzott pályaműve, melyet a magyar tudós társaság 1847-ben jutalmazott. Ép így világosan azt mondja *Majer István* is «Neveléstanának» 53. lapján: «A nevendéket oktatni kell arra, hogy hogyan kelljen tulajdon testére vigyázni és azt czélszerűen tökéletesíteni. A népnevelőtől ha nem is kivántatik, hogy az orvosi tudományban annyira avatott legyen, miszerint abból rendszeres leczkéket adhasson és különféle nyavalyákat gyógyítson; annyi mégis tisztében áll, hogy a gondviselésére bízott gyermekeket minden testi sérüléstől óvja, őket telhetőleg testileg is kiképezze, s rendeltetésökhöz képest a munkás élet minden nemeire erősökké, alkalmatosakká is kitartókká készítse és ildomos vagy tetszős külső magaviselethez finomítsa s így e részben a tudatlan köznép gondatlanságát és balfogásait emberszeretőleg kipótolja. Azonkívül kivántatik a népnevelőtől, hogy annyi tudománya legyen, miszerint a gyermekeket a testi nevelés és egészségtan főszabályaira oktathassa s a népnek okos, hasznos, üdvös példát és tanácsot tudjon adni általjában a testi nevelés és egészség föntartására, s a sűrűbban előfordulni szokott veszedelmeknek és véletlen eseteknek elmellőzésére vagy orvoslására.»

Különösen nagy gondot fordítottak a leányiskolákban az egész-

ségtani ismeretek közlésére régebben. Alig volt leányiskola az ötvenes évek előtt, a melyben az egészségtan, mint önálló tantárgy ne szerepelt volna s a nevezetesebb magán-intézetekben is rendszeres oktatást nyertek a leánygyermekek az egészségtanból.

II. *Hogyan állunk e tekintetben ma? Nyújtanak-e népiskoláink egészségtani ismereteket? Mennyiben foglalkoznak leányiskoláink s nevelő intézeteink egészségtani ismeretek közlésével?*

Az 1868-diki XXXVIII. törvényczikk, mely a népoktatási intézetekről szól, s az ezen alapuló tantervek sem az elemi, sem a polgári leányiskolák számára nem jelelik ki az egészségtant önállólag kezelendő tantárgy gyanánt, sőt még a tanítónő-képző intézetek számára készült tantervek sem tették az egészségtant önállólag kezelendő tananyaggá. — Ennek természetes kifolyása az lett, hogy leányiskoláinkban, kivévén a felső-leányiskolákat és a gyermekkertésznő- és kisdedóvó-képző intézeteket, melyekben az egészségtan mint önállólag kezelendő tantárgy szerepel, az egészségtani ismeretek közlésére nem fordítanak elegendő gondot. — Sem az olvasó-könyvekben sem a természetrajzi és természettani kézikönyvekben, de még a képezdékben használandó nevelés-tani kézi könyvekben sem találunk elegendő egészségtani ismeretet. — Az egészségtani ismeretek közlése ez idő szerint tehát tisztán az egyes leányiskolák tanítóinak belátásától és jó indúlatától függ. — Ha az illető iskola tanítója szükségesnek és fontosnak tartja azt, hogy az egészségtani ismeretekre súlyt fektessen s azok közlését kellőleg méltassa — megteszi, ha nem tartja azt szükségesnek — hát figyelemre is alig méltatja. — Így áll a dolog ma!

Hogy azonban ez így nincs jól, hogy ennek nem szabad tovább is így maradnia — azt nem nehéz belátni. Hogy leányiskoláinkban az egészségtani ismeretek közlésére nagy gondot kellene fordítanunk — könnyű felfogni. — Gyakorlati iránynyal csak az a leányiskola bír, a melyben azon egészségtani ismeretek közlését nem mulasztják el, a melyekre a nőnek, mint családanyának, mint a háznép gondozójának lépten nyomon oly nagy szüksége van. — Mily sok és mi minden függ attól, hogy bírnak-e nőink, a családanyák helyes és alapos egészségtani ismeretekkel!

Nemzeti jólétünk, nemzeti erőnk, nemzeti fönállhatásunk nagy kérdései állanak e csekélységnek látszó kérdéssel szoros kapcsolatban. Avagy lehet-e nemzeti jólétről ott szó, hol a nemzetet alkotó családok gondozói nem tudnak az egyes család-tagok egészségi jólétéről gondoskodni? Lehet-e ott erős a nemzet, hol a családanyák tudatlansága satnya, beteges testű gyermekeket szolgáltatnak a hazának? Fennállhat-e a nemzet, melyben nagyrészt az anyák gondatlan tudatlansága miatt a zsenge korban hull el a nemzet virága, sarjadéka?

Ugyanezért mi a legbensőbb örömmel üdvözöltük a vallás- és közoktatásügyi miniszter ő Nagyméltóságának a tanítóképző intézetek igazgató tanácsaihoz intézett azon rendeletét, a melyben a tanítónőképző intézeteket oda utasítja, hogy az egészségtani ismeretek közlésére az eddiginél nagyobb gondot fordítsanak. A nevezett miniszteri rendelet 4-dik pontjában foglalt utasítások azt jelezik, hogy ezentúl hazánk leányiskoláiban az egészségtani ismeretek közlésére nagy gond fog fordíttatni.

III. *Mit kellene tenni, hogy a magas miniszteri rendeletben foglalt utasítás minél szélesebb körben érvényre emelkedhessék. Mit kellene tenni, hogy az egészségtani ismeretek közlésére a leányiskolákban a leghelyesebb utat és módot érvényesíthessük?*

a) Kétséget nem szenved, hogy a magas miniszteri rendelet szigorú végrehajtása az első és legsürgősebb teendő. Minden egyes tanítóképző-intézetben kiváló figyelemre kell méltatni a testi nevelésre vonatkozó utasítások alapos közlését és ezzel kapcsolatban kimerítő egészségtant is kell ott tanítani. — Egészségtani ismeretek közlésére csak az lehet képes, ki az emberi testet, annak szervezetét s az ezeken alapuló testi-neveléstani szabályokat és törvényeket, valamint az egészségtani ismeret lényegét is tudja. *Czélszerű egészségtani kézikönyvet kell tehát a képezdei tanítók és növendékek számára készíttetni, melyben épen azon ismeretek legyenek egybeállítva, a melyeket a tanítónőknek is kell tudniok.* E kézikönyvekből megtanulhatnák aztán a képezdékből már kilépett s az iskolákban alkalmazott tanítók, tanítónők, műveltebb anyák a legszükségesebbeket. — *E kézikönyv kiadása mellett szükséges*

volna az is, hogy a képezdében — épen a képezde orvosa adja elő e tantárgyat, vagy legalább hogy annak a felügyelete és utasítása szerint adassék az egészségtan elő.

b) A polgári leányiskolák felső osztályaiban ép úgy kötelező tantárgygyá kellene tenni az egészségtant, mint a hogy az kötelezővé tétetett a felső leányiskolákban. Nem volna tanácsos e tantárgynak mellőzése sem a felső népiskolai, sem az ismétlő iskolai osztályok körében sem! — Ezen iskolák számára is kellene alkalmas kézikönyveket készíttetni, vagy legalább arról gondoskodni, hogy a növendékek természetrajzi kézi-könyvében a leglényegesebb egészségtani ismeretek meglegyenek.

c) Az elemi népiskolákban, a polgári és felső leányiskolák alsó osztályaiban az egészségtant mint önállólag kezelendő tantárgyat nem lehet, és nem is tanácsos a leczkerendbe felvennünk. Ezen osztályokban nem szaporítani, hanem össze kellene vonni a tananyagot — ezt tanácsolná az egészségtan. Itt tehát még az egészségtannal sem szabad a tantárgyak számát szaporítanunk — egészségügyi szempontok miatt. Azonban ha nem teszszük is a népiskolák alsóbb osztályai számára az egészségtant a rendes tantárgyak sorába — azért még ezen osztályokban is lehet és kell is egészségtani ismereteket közölnünk.

Hogyan? 1. Az iskolai rend és fegyelem-tartás körében naponként lehet a tanítónak alkalma arra, hogy egyes egészségtani intéseket adjon növendékei számára. Ülj egyenesen. Álljatok fel, mert már nem tudtok egyenesen ülni! Ki nem ül egyenesen megrontja testének szép formáját! Ne tartds a könyvet oly közel arczodhoz! Orrod csucsától két arasznyira kell lenni a könyvnek és az irkának! Már többet nem énekelünk, mivel nagy hideg van; — éneklés után azonnal kimenni a nagy hidegbe nem szabad! — Tornázás után nem szabad vizet inni! Ilyen és ezekhez hasonló egészségtani tanácsokat a tanítónak mindennap kell és lehet adnia — s e tanácsok által a növendékek észrevétlenül egy csomó egészségtani ismerethez jutnak s ezek többet érnek a csomóba szedett, versbe foglalt egészségtani szabályoknál.

2. A természetrajzi és természettani ismeretek közlése, a

kertészet, háztartástan tanítása közben a tanító helyesebben cselekszik, ha rendszerek ismertetése helyett a gyakorlati s főleg egészségi szempontból is fontos ismeretek nyujtására fekteti a fősúlyt kiváltképen a leányiskolákban. — Nem az a fődolog a leányiskolákban, hogy a természetrajzi tárgyak leírása és megismerése által kis természettudósokat neveljünk, hanem az, hogy a természet megismerése által a növendék voltaképen saját magát ismerje meg minél jobban — s a természeti tárgyaknak értékét az emberre nézve minél tökéletesebben felfoghassa. Ezért mondja a gyakorlati irányra oly nagy súlyt fektető miniszteri rendelet: «Oktattassanak a tanítónő-képző intézetek növendékei arra, hogy a majdan vezetésükre bízandó iskolában a legszükségesebb tudni való helyes kiválogatása mellett a fősúlyt az értelmes olvasásra, a tisztán olvasható s helyesen fogalmazott írásra s a számvetés elemeinek gyakorlására fektessék, hogy ezek s különösen az olvasás-közben és szemléltető úton sajátíttassák el majdan növendékeikkel a szükséges természeti, történeti s egyéb alapismereteket; s hogy végre a gyakorlat, vagyis cselekvés útján a nép fő fentartó s megélhetési eszközei, a gazdaság és alsóbb ipar is bevonandók az elemi oktatás körébe, s a természeti tárgyak és természeti törvények ismeretével párosítva gyakorlatilag és cselekvőleg taníthatja s kell is ezeket leendő növendékeinek tanítania; úgy szintén a test épségben s egészségben tartására vezető s azt biztosító módokat, megszokásokat és eljárásokat.»

3. Az olvasó-könyveknek, melyeket a leányiskolák körében használunk — nagy gondot lehetne és kellene az egészségtani ismeretek közlésére fordítani. Le kell arról mondanunk, hogy az olvasó-könyvek a leányiskolák körében egyoldaluak legyenek — legyen az olvasókönyv olyan, minőnek később a nők olvasmányainak lenni kellene. Be kell vezetni a lány-gyermekeket nem csak a kiválólag nemzeti irányú szépirodalom élvezetébe, hanem a hasznos és ismeretterjesztő olvasmányok megizlelésébe is. Legyenek tehát a a leányiskolák olvasó-könyveiben egészségtani ismereteket nyujtó természettani és természetrajzi olvasmányok is.

Ha ezek megtörténnek, akkor az egészségtani ismeretek

közlésére elegendő gondot fordíthatnak leányiskoláink. Azonban más egészségtani ismereteket közölni és más az egészséget gondozni. Félő, hogy az egészségtannal együtt nem vihetjük be az egészség-gondozását leányiskoláinkba — ez sokkal nehezebb és sokkal költségesebb feladat; mert bizony kevés oly leányiskolai épület van hazánkban, mely az iskola egészségügyi kellékeinek megfelelhetne teljesen. — De talán az egészségtan után majd idővel be vonúl az egészségügyi rendőrség is leányiskoláinkba s kiveti azokból mindazt, mi az egészségtannal meg nem egyeztethető. Adja Isten!

Péterfy Sándor.

HOGYAN NEVELJÜK LEÁNYAINKAT?

Egyik előkelő franczia napilap 1881. deczemberi számaiban igen figyelemre méltó két czikk jelent meg a nőnevelés régi, híres bajnokától, *Legouvé Ernő*től. Utalva a franczia törvényhozás ama döntő határozatára, melylyel a nők magasabb kiképzéséről gondoskodik, felveti azt a kérdést, hogy milyen legyen a felállítandó női liczeumokban vagy középiskolákban a növendékek oktatása. Olyan-e, mint a fiuké? vagy ha nem, miben különbözzék amazokétól? — E kérdések s a rájuk szolgáló feleletek Francziaországban javában foglalkoztatják az iskolai ügyekkel foglalkozó közvéleményt; nálunk nincs meg ez a sürgetősségük és napi érdekességük. De Legouvé czikkében oly magvas gondolatok, oly fínom észrevételek és általános igazságok vannak a nők neveléséről általában, hogy lelkes szavait haszonnal olvashatjuk mi is — s különösen mi — a kik hazai nőnevelésünk alapmegvetése körül fáradozunk.

Czikke bevezetésében azt hangoztatja Legouvé, hogy a nőket *komoly nevelésben* kell részesítenünk s azután így folytatja. Miképen oktassuk nőinket, hogy nevelésük komoly legyen?

Hogy valamely nevelés megérdemelje a komoly nevet, elégséges-e csupán az, hogy komoly tantárgyakkal foglalkozzék? Egyáltalában nem. Tanítani annyit tesz mint táplálni. Testünk nem abból táplálkozik, a mit megemésztünk. A legegészségesebb, legtáplálóbb eledelek is megártanak, sőt méreggé válhatnak, ha a befogadásukra rendelt organumnak ellenére vannak. Így vagyunk a szellem dolgában is. Az ember nem abból okul, a mit tanul, ha nem abból, a mit megért, a mit természete befogad. Komoly neve

lés csak az lehet, a mely fejleszti az értelmet, erősíti a jellemet, nemesíti a lelket — és ezt az eredményt nem lehet másképen elérni, mint ha a növendék természete teljesen megegyezik azon oktatás természetével, melyben őt részesítjük. Ha nőinknek komoly nevelést óhajtunk adni, megelégedhetünk-e tehát azzal, hogy a fiú-középiskolák tantervét egyszerűen átültetjük a leány-középiskolákba? Nagyon tévednénk. A férfi és nő között épen annyi a különbözőség, mint a hasonlóság. A nő ép oly értelmes, mint a férfi; csakhogy értelmi tehetségei más rendben sorakoznak. A nő ép úgy érez, mint a férfi; csakhogy érzelmei úgy jellemükre, mint mélységükre nézve különbözők. A nő tevékeny mint a férfi, de tevékenységének sem tárgya sem czélja nem ugyanaz. Mind a kettőnek megvan a maga helye a társadalomban; ámde a nő hivatása, szerepe, helye más, mint a férfié. A nőnek is megvan az a joga, hogy ép oly jól neveljék mint a férfiút — csakhogy másképen. Még akkor is, ha mind a két nemet ugyanazon dologra oktatjuk, szükséges, hogy a nőt másképen oktassuk. A nevelésben is azt az elvet kell követnünk, a mely a nők társadalmi helyzetének helyes fejlesztésében is a legfőbb: *egyenlőség a különbözőségben.*

De épen itt a bökkenő! Hogyan határozzuk meg ezt a különbséget? milyen természetű az s miben áll fontossága?

Hogy tisztán, világosan láthassuk a dolgot, vizsgáljuk meg sebtében az iskolai tanterveket.

Az iskolai tantárgyakat rendesen két csoportba szokták foglalni: a reáltudományok és a történeti tudományok csoportjába. Kezdjük az első csoporttal s e csoportban a mathematikával, mivel ezen tárgy világosítja meg legjobban e czikk főeszméjét.

A mathematikai tantárgyak általában kötelezők a középiskolák minden növendékére nézve. Egyenlő mértékben és kiterjedésben tegyük-e kötelezőkké e tárgyakat a leány-középiskolákban is? Semmi esetre sem. És miért nem? azért, mivel a női természet csaknem mindig ellenkezik azok szellemével; a női hivatás pedig egyáltalában nem követeli meg elsajátításukat. Az ifjak rájuk vannak utalva; vagy a tanulmányaikat bezáró érettségi vizsgálat, vagy jövendő életpályájuk így követeli meg. Ez ifjak igen nagy

részére nézve a mathematikai tanulmányok az életfentartás eszközeivé válnak. Ez az ő főtudományuk. És a növendék lányokra nézve mi a mathematika? Bocsássák meg olvasóim, ha kereken kimondom, hogy nem egyéb — időtöltésnél. Akadhat közöttük is sok olyan, a ki szenvedélylyel száll alá az elméletek mélységére; lehetnek olyanok is, a kik életük hivatásává teszik e tudomány egyik-másik ágának művelését: de mindezek kivételek. S rosz útra tévednénk, ha a kivételek szerint szabnánk rendet. Tanítsuk a fiatal lányokat annyi mathematikára, a mennyit hivatásuk a magán életben és a társadalomban általában megkövetel és a mennyit a női természet — a nélkül, hogy tehetségeinek harmóniáját koczkára tennők — megenged. Ez utóbbi tekintetben még sok a balvélemény, mely eloszlatásra vár.

Ép e télen történt, hogy véletlenül jelen voltam a tanításnál egy leányiskolában. Ámultam-bámultam, hogy mi mindent nem tanulnak az arithmetikából. Ugyan kérem — ily szavakkal fordúltam a tanítónőhöz — mi czélra fárasztják növendékeiket ilyen nehéz számműveletekkel, ilyen fogas, komplikált szabályokkal? Leányainknak nem az a hivatásuk, hogy mathematikusokká legyenek. Nekik alig van szükségük egyéb számtudományra, mint a mennyinek majdan mint a háztartás vezetői és családanyák hasznát vehetik. — Óh mi többre törekszünk — így szólt a válasz — a mathematikai tanulmányok növendékeink itélő tehetségének fejlesztésére szolgálnak. — Bocsánat, asszonyom! az még bebizonyításra szorúl, hogy a mathematika a nőknél is legjobb gimnasztikája-e az értelemnek; én kételkedem benne. — Az arithmetikának még egy másik nagy haszna is van. — És ez a haszon? — Az, hogy fékezi képzelőtehetségüket. — S mi szükség a fékezésre? — Mivel ez a nők uralkodó tehetsége. — Ezt elismerem, de a következtetés jogosúltságát tagadom, mert a nevelés feladata nem lehet az, hogy az uralkodó tehetségeket elnyomja, sőt épen a helyes irányban vezetnie, fejlesztenie kell azokat. Ha a vad cserje dúsan virúl, nem vágjuk ki, asszonyom; hanem beoltjuk.

A magasabb elvont tanúlmányok alábbszállításának szükségét a nönevelés körében, egyébképen is oly általánosan érzik és

hangoztatják mindazok, kit ez ügyet szívükön hordják, hogy a legfelsőbb közoktatásügyi tanácsban — midőn a leány-középiskolák tantervének javaslatát átvizsgálták — *Jules Simon* harmincz filozofiai kérdés közül húsznak kitörlését kivánta; utána egy másik tag így szólt: «Én ugyanilyen mértékű törlést óhajtok a khemiában!» Egy harmadik nagy tekintélyű férfiú pedig ilyen tréfás megjegyzésre fakadt: «Igazán örülök, hogy a házasulandók korából kinőttem; mert ha olyan fiatal lányok közül kellene feleséget választanom, a kik mindezeket a dolgokat tudják, agglegény maradnék!» A nők nevelése hajdanta nagyon is felszínes volt; ne tegyük őket mi meg túlságosan tudákosakká. Jelszavunk ez legyen: *se bábok, se pedansok!*

De van egy tudomány, a melynek nem megszorítását, hanem minél gondosabb felkarolását, minél nagyobb mértékben való kiterjesztését óhajtanám. Ez a *természetrajz*. Egyetlen egy fajta tanúlmány sem egyezik meg annyira a női természettel és hivatással, mint ez. A nők minden kiváló lelki tulajdonsága: éles észlelő tehetségök, gyengéd érzésük, finom izlésük, szívük jósága — mind megtalálja a maga terét, táplálékát e tanulmány körében. Hiszen a növények, virágok, a házi állatok mindannyian az ő természetes gyámoltaik. Ki bírja náluk nagyobb gonddal nevelni, finomabb izléssel rendezgetni a virágokat, és ki ápolja több gyöngédséggel az állatokat, mint ők? A nagyvilági hölgy s a munkás nő, a módos városi polgárnak vagy a falusi gazdának neje, leányai, — szóval minden rendű és rangú nő ép oly élvezettel mint haszonnal tanulmányozza, neveli, gondozza, szelidíti, nemesítgeti ezen élő vagy csaknem élő lényeket — hiszen nőni annyi mint élni, és a virágról is mondjuk, hogy elhervadt, meghalt. S milyen hálás tere nyílik itt a női szívnek a leggyöngédebb könyörületesség gyakorlására: a nők született tagjai az állatvédő egyesületeknek!

De térjünk át a tantárgyak másik csoportjára. Itt az első helyet a földrajz és történet foglalja el. A földrajzzal röviden végezhetünk; elég annyit említenünk, hogy annak tanításában mai napság bámulatosan nagyot haladtunk és hogy e tárgyat ép annyi élvezettel mint haszonnal tanulja mind a két nembeli ifjúság.

Rajzolva tanulnak és a térképek rajzolása nemcsak az értelemnek és képzeletnek szolgál segítségére, hanem az ujjakat is kellemesen és a női természetnek megfelelő módon foglalkoztatja. A plajbász és a tű, a rajz és a himzés egyaránt illik és méltó a női kezekhez.

A történetről nem mondhatjuk ugyanezt. Vajjon a történet minden részletei egyaránt érdeklik-e a férfit és nőt? vajjon tanulmányozásuk is egyaránt hasznos-e nőkre és férfiakra nézve? — Alig hiszem. Minden történeti munkánknak egy-egy jelentékeny része olyan, hogy a nők teljesen közömbösek iránta és joguk van hozzá, hogy ne is törődjenek vele. Mit tartozik rájuk s mi hasznuk belőle, ha megismerik is a háborúk részleteit, a pénzügyi és közigazgatási szervezeteket, a politikai tervezgetéseket, és az aprócseprő események, személyek és dátumok hosszú, száraz sorozatát. Az ifjak nem menekedhetnek ettől a fárasztó, meddő munkától — de csak azért nem, mivel a «baccalauratus» megköveteli tőlük ezt az áldozatot. Ez a retenetes szó útjokat állja mindenütt, ha ki akarnak lépni a közéletbe. Ez az ő útlevelök s ezt keserves áron kell megvásárolniok. Kézikönyvekkel, kivonatokkal kell megbirkózniok, a nevek és számadatok tengerén kell átgázolniok. És miért? — alig egyébért, mint hogy tudni látszanak azt, a mit voltaképen nem tudnak. A lányokat a hiu látszatnak fizetett eme gyötrelmes adó alól fölmenthetjük; fölmenti őket az élet. De hogyan tanítsuk nekik a történetet?

Amaz örvendetes mozgalom, a mely mintegy félszázada a történetírás terén megindúlt, útba igazít bennünket. A régi szónokias, filozofikus, hol elvont, hol röghöz tapadó történelmi iskolák helyett ma már van olyan történetírásunk, a mely megeleveníti, szemeink elé varázsolja a múltat. Thierry Ágoston, Mignet, Michelet és más történetíróink munkái, az újabban gondosan összegyűjtött és kiadott régi emlékiratok, önéletrajzok, levelek és egyéb följegyzések föltárják előttünk minden idők és népek nagy férfiainak, társadalmának, műveltségének egész valóját. S midőn ily értelemben foglalkozunk a történettel, egyúttal az emberi lelket tanulmányozzuk. A historia nem egyéb mint az emberi lélek a maga tevékenységében. Az egyént kell tanulmányoznunk, a mint

nemzete és kora jellemét visszatükrözi. Ily alapon tanítsuk leányközépiskoláinkban is a történelmet.

Íme egy példa arra, hogy az elmondottak alatt mit értek. Egyik barátomnak volt egy tizennégy-tizenöt éves leánya. Csupa élet és szellem volt e kedves gyermek, és mégis irtózott minden komolyabb értelmi munkától. A történet tanulását épen nem szenvedhette. «De miért is kényszerítesz rá — így szólt atyjához nem egyszer — hogy azoknak az egyptomi királyoknak hosszú sorrendjért végig tanuljam s a Merovingek dinasztiájának minden tagját elsoroljam? Mi szükségem van nekem ezekre? Hisz úgyis csak azért tanulom, hogy megint elfelejtsem; nincs igazam? Ha egyszer férjhez mentem, úgy se törődöm többet ezekkel az unalmas könyvekkel. Minek is fárasztom, ölöm tehát magamat velük, ha semmi hasznukat sem vehetem?» Az apát kétségbeejtette lánya okoskodása. Egyszer azonban azt veszi észre, hogy a kis daczoskodó egy képes könyvben lapozgat s nagy érdeklődéssel nézegeti sorban a pompás metszeteket. S mit ábrázoltak e képek? A ruhaviseletek történetét. Az apát meglepte leányának ezen odaadó és szokatlan érdeklődése, és kérdőre vonta őt. Ez azzal felel, hogy nehány fínom észrevételt tesz ama régi és a mai öltözetek különbözőségéről.

A megörvendeztetett szülő azután egy szép képgyűjteményt szerez leányának, a mely gyűjteményben tizenötödik századbeli alakok voltak egybeállítva. A leányka rendkívül megörült az ajándéknak. Az apa azután áttér az emberekről ama kor szokásaira, erkölcseire; elbeszél egyet-mást ezen nagy férfiak életéről és arczuk, ruházatuk szemlélése közben képét rajzolja jellemöknek, szokásaiknak, szereplésüknek. A lány okos, figyelmes arczczal hallgatja a magyarázatot és komoly, belső gyönyörűséget kifejező tekintete egy helyre tapad, mintha csakugyan elevenen látná kiemelkedni ezen alakokat a múlt idők sötétségéből. Azelőtt nem törődött ezekkel az elvont, holt lényekkel; ma már érdeklődik irántuk, mert élnek! Az apa e képeket utóbb jól megválasztott emlékiratokkal váltotta föl, melyek bővelkedtek az erkölcsöket és jellemeket festő részletekben; s a lány oly mohósággal olvasta

ezeket és kiváncsisága lassanként a tudás komoly vágyává nemesült. Az eredmény e percztől fogva biztos volt. Öntudatlanúl tért át a munkásságra gerjesztett szellem az egyének tetteiről a nagy eseményekre, az eseményekről a történeti fejlődés nagy korszakaira és a tanulást kerülő lányból nehány év múlva komoly, derék nő vált, a kinek értelme beváltotta mind azt, a mit okos, élénk arcza egykoron igért.

Íme előttünk a szabály és a czél. A nők jobban érdeklődnek a tények, mint az abstrakcziók iránt; jobban megértik az erkölcsöket mint az eszméket. A múltban is csak az hatja meg őket, a mi a jelenben hat rájuk: a magánélet és az egyének. Ők, a kik oly gyenge bölcselők, azért kitünő psichológok. Rosszúl ismerik az embert, de nagyon is jól ismerik az embereket. Nem találunk közöttük sem Descartes-okat, sem Leibnitzokat; de eme nagy filozófusokat is megközelítik abban a művészetben, melylyel az emberek szívében olvasnak. Bámulatos ügyességgel találják meg az emberi tettek titkos rugóit, hogy fölfedjék azok gyöngeségét s megérezzék nagyságukat. Erről soh'se felejtkezzünk meg, ha lányoknak tanítunk történetet: az ő történetírójuk Plutarchos.

De a történeti tanítás legfőbb czélja mégis csak az, hogy a növendék lelkében a hazaszeretetet fejleszszük, ápoljuk általa. Nőinknek gyakran vetik szemükre, hogy nem eléggé hazafiasak. Ha nem szeretik eléggé a hazát, csak azért van, mert nem ismerik eléggé. A hazai történetet az a hely illeti meg a történettanításban, a milyet a nap foglal el a bolygók rendszerében. Ezen, e körül fordúljon meg minden. Tanítsuk a régi népek, a görögök és rómaiak történetét, hisz a mi műveltségünk amazok munkáján alapszik és ennek mintegy folytatása; tanítsuk a körülöttünk élő nemzetek történetét is, de mind ezt csak azért, hogy a magunkét annál jobban megértsük, megszeressük. S hogy megszerethessük, életre kell támasztanunk a holtakat, jelenné kell varázsolnunk a múltat.

A szó hatalma alig elégséges e czélra; ne vessük meg azért a jó képek segítségét. Családunk tagjainak fotografiáit ott őrizzük szobáink falain, hogy mindig előttünk, velünk legyenek;

ne zárjuk ki e családi körből nemzeti múltunk nagy alakjait se, a kiknek örökösei, lekötelezettjei vagyunk mindannyian.

Még az irodalomról és a morálról kell szólanom.

A mi az irodalmat illeti, erre nézve is állanak mind azok, a miket az imént a történetről elmondottam. Itt is arra fordítsuk főfigyelmünket, a mi benne él s a mi azt élteti: a nagy művek s a nagy írók szellemére. A fiatal lányok irodalmi oktatásának egyéb czélja nem lehet, mint hogy kifejtsük általa növendékeinkben a szép iránti érzéket s a jó izlést. S erre bámulatos rátermettséggel vannak megáldva. A csudálat oly természetes érzése és oly parancsoló szüksége lelküknek, hogy ezen erős érzés hatalmánál fogva elfordúlnak mindentől a mi aljas, mivel a magasztosat áhitják. — Éleszszük bennök a lelkesedés szent tüzét és legyünk rajta, hogy e tűz tartós legyen. Nem lenne szabad elfelejtenünk egy pillanatra sem, hogy a nők nem foglalván helyet a közpályákon, nem nehezedik rájuk a mindennapi munka szükségessége. Minket, férfiakat rákényszerít az élet, hogy holtunk napjáig folytassuk, tökéletesítsük önnevelésünket. De a nőket mi, vagy ki kényszeríti erre? — Egyetlen egy dolog: az akarat. És az akaratot mi ösztökéli? — a szenvedély! Értem a szenvedély alatt a tanulmányozás buzgó, platonikus szeretetét, a lelki tökéletesedés után való önzetlen vágyódást, melynek nincs egyéb czélja, mint a tökéletesedés maga. Semmi sem nehezebb, mint átplántálnunk a fiatal lélekbe ezt az érzést; semmi — hacsak emez érzés meggyökereztetése, állandóvá tétele nem nagyobb feladat. De ha ezt elérnünk sikerült, mindent elértünk. A lelki tökéletesedés ezen vágya, a tanulmányozás ezen szeretete hű kisérőjük lesz az egész életen át; vigasztalójuk a magányosságban, fegyverük az unalom ellen, tanácsadójuk női hivatásuk teljesítésében s megbékéltetőjük és fölemelőjük a sors csapásai alatt.

Térjünk át a morálra.

Az első pillanatra úgy látszik, mintha nem lehetne szó kétféle morálról — férfiui és női morálról, a mint hogy nem hallottuk még kétféle lelkiismeretről, jóságról és igazságról. Az erkölcsi kötelességeket nem különböztethetjük és oszthatjuk meg nemek

szerint. A dolog csakugyan így van, ha nem tekintünk egyebet, mint az alapelveket. Azonban az alapelvek mellett ott van a gyakorlati élet; a morál mellett a közszokások. S a szokások időről-időre változók lévén, a moráról szóltunkban nem szabad figyelmen kívül hagynunk a szokásokat sem.

Az-e a nő helyzete ma, a mi volt századoknak előtte? — Egyáltalában nem az. Még csak nem oly rég időben is mi volt a nő a férfi szemében? — gyermek, és hozzátehetjük, elkényeztetett gyermek, semmi egyéb. Sokkal jobban szerették mint becsülték és sokkal jobban imádták, semhogy igazán szerethették volna. Kiméletességgel viseltettek iránta: de ebben a kiméletességben sok volt abból a kicsinylésből, melylyel a gyengéket és az alattunk állókat szoktuk mérni. Ma a férfiú és nő egyenlő felek s ezt az egyenlőséget elismerjük a lányban, a hitvesben, az anyában. A nőknek jogaik vannak — s mert vannak, e jogok új kötelességeket is ruháznak reájuk.

Nem vagyok a múlt idők ócsárlója és nagyon is jól tudom, hogy a régi társadalom minden hibái mellett is a női jellemnek mily sok szép tulajdonságát fejlesztette ki. Nem is szeretném, ha becses örökségei, a női báj, ízlés, finomság veszendőbe mennének; újakkal óhajtom csupán szaporítani a régi erényeket és új erényekkel fölcserélni a régi hibáka. — De az a kérdés, hogy össze lehet-e a régi szokásokat az új elvekkel egyeztetni? Azt hiszem, igen. Elfojthatjuk fiatal lányainkban a hivalkodást, tétlenkedést, kíváncsiságot, kaczérkodást, az üres fecsegésre való hajlandóságot és más eféle tulajdonságokat, melyeket a régi társadalom nemcsak megtűrt, hanem ápolt és nagyranevelt bennök, a nélkül, hogy a női bájt legkevésbbé is veszélyeztetnők. Azonban egy tulajdonságuk, a múlttól örökölt egy hibájuk vagy gyarlóságuk az különösen, melynek kiirtását a leghatározottabban sürgetem: ez kishitűségük, gyámoltalanságuk. A régi feudalis világ hivalkodó gőgjének hízelgett, hogy a gyenge, törékeny, remegő nőt az erős férfi kar ótalma alá helyezhette. Itt az ideje, hogy ennek a régi komédiának véget vessünk. Ma a remegő félelem ép oly lealázó a nőre, mint a férfiura nézve. Nézzünk szemébe az igazságnak,

melyet oly soká eltagadtunk vagy ellepleztünk s ez az igazság azt tanúsítja, hogy a nőnek a férfiunál is több szüksége van a bátorságra és erős lélekre, mivel életük is terhesebb amazokénál. Eltekintve a háború veszedelmeitől — a melyek kivételek — hol van az a csapás, szenvedés, balsors, a mely egyaránt ne fenyegetné mind a két nemet? Minden bajaink közösek és nekik ezeken felül meg vannak még a maguk bajai is. Küzdeniök kell minden ellen és mégsem adunk kezükbe fegyvert, hogy védhessék magukat. Beérjük azzal, hogy veszedelem tornyosultán siránkozzanak, jajgassanak s tehetetlen rémülettel bennünket ostromoljanak segedelemért. Tűz üt ki házunkban, vízáradat pusztít vagy járványos betegség tizedeli a lakosságot: ne legyen ilyenkor másban menedékük mint egyes egyedül, csupán a mi ótalmunkban? És megvédhetjük-e őket? Használ-e a mi segedelmünk esdése ott, a hol maguknak kell önmagukon segíteniök? Adjunk nekik rá módot műveltségök által és ruházzuk föl lelkierővel és bátorsággal — hiszen a természet oly kevéssé kímélte őket a fájdalomtól.

Czikkem végére jár; összefoglalam mondanivalóim velejét.

Erősen óhajtottam mindig a nő-liczeumok felállítását és most, hogy óhajtásom teljesült, nyugtalanabb vagyok mint valaha. Nagyon tartok tőle, hogy nem határozták meg kellő módon a férfiak és nők nevelése közötti különbséget. Azelőtt nagyon kevésre tanították a fiatal lányokat; félek, hogy most meg túlságosan sokat tanítanak nekik és ezt a sokat is rosszúl. Nem menekedhetem a megindulástól, ha az új liczeumok növendékeinek korára gondolok. A 12—18 éves lányok életéből az iskola ép azt az öt évet foglalja le, a mikor fejlődésük legmunkásabb, legvirágzóbb. Ez az az időszak, a mikor a természet csodálatos átalakulásánál fogva úgy szólván egy pillanatban lesz a gyermekből fölserdült hajadon, a hajadon lányból asszony. A természet nagy munkát végez ebben az időben. Kíméljük, ápoljuk csudálatos erőit. Gondoljunk az egészségre! gondoljunk a szépségre! Ne szegjük szárnyát a viruló ifjúságnak, hogy nyereség és áldás legyen rájuk az iskolában töltött idő, ne pedig veszteség, melyre késő bánkódással gondoljanak vissza. A nevelés nemcsak abból áll, a mit a tanító tanít: a növendék

ép oly mértékben fejleszti maga magát, a mennyire mások hatással vannak fejlődésére. S a mit a lélek önerején maga fejt ki magából: ezerszer többet ér és maradandóbb mint az, a mire más tanította. Hogy milyen legyen az új nevelés, Molière következő verssora fejezi ki tán legpontosabban: «Én azt hiszem, egy nőnek tisztán kell látnia mindent.» A látás eme tisztasága a fő! Ez nemesíti meg a lelket, ez az élet igaz vezetője, ez a valódi báj forrása, ez lelkesít, ez éltet! Erről az egyről soh'se felejtkezzünk meg és növendékeinkből igazi fiatal lányokat, igaz hitveseket, igaz anyákat és nőket fogunk nevelni. Azok lesznek, mivel nem fognak a férfiakhoz hasonlítani.

Legouvé Ernő után.

KUCZELNIK VILMA EMLÉKEZETE.

A legfájdalmasabb tapasztalásokat a koporsónál szerezzük, mely annyi szeretetet, örömet és reményt zár magába. Megrendít, lesújt bennünket az a kérlelhetetlen bizonyosság, melylyel tudatára ébredtünk annak, hogy forró szeretetünk, tiszteletünk tárgya eltávozott körünkből, s közénk soha többé vissza nem tér.

Nehány hó előtt nekünk is meg kellett ismerkednünk azon vigasztalhatatlan fájdalommal, melyet egy forrón szeretett lény koporsója okoz. Örök nyugalomra kisértük Kuczelnik Vilmát, ki még úgy szeretett volna dolgozni és előre törni azon a pályán, melyre hivatott volt s melyen rövid hét évig tartó működése alatt is oly önfeláldozó, áldásos tevékenységet fejtett ki.

Kuczelnik Vilma született 1843. évben Szirákon (Nográdm.). Atyja, még jelenleg is a szügyi (Nógrádm.) ág. ev. hitfelekezet tanítója, kit most oly mélyen sújtott kedves gyermekének halála, már régen megismerkedett a sors ilynemű csapásaival. Nagyon korán vesztette el ifjú nejét, és négy gyermekkel, kik között az akkor alig 3 éves Vilma legfiatalabb volt, özvegyen maradt. Gyermekei nevelésében előbb egy unokahuga, azután édes anyja nyújtott neki segédkezet; Vilma nevelését pedig csakhamar néhány évvel idősebb nővére, Emilia, vette át, ki szelíd, nőies kedélyénél fogva e szerepre igen alkalmas volt s kinek anyai jóságára Vilma mindig a legszeretetteljesebb hálával emlékezett vissza.

Az első oktatásban maga az atya, ki akkor sziráki tanító volt, részesité gyermekeit, de később, midőn e hivatalát egyidőre a jegyzőséggel cserélte fel, gyermekei tanítását más tanítókra bízta. Vilma nagyon élénk gyermek volt és a tanulás mellett igen szeretett játszani is.

Játszó társai testvérein kívül az akkoriban Szirákon lakó úri családok gyermekei voltak; a velök töltött órákat gyermekkora legboldogabb időszakának nevezte Vilma mindig, s ez természetes is, mert ő alig ismerte édes anyját, és így nem tudta, hogy az övénél még boldogabb gyermekkor az, mely fölött szerető édes anya őrködik.

Jellemében a legellentétesebb vonásokat találjuk, melyek közül nem egy magyarázatot lel gyermekkora viszonyaiban. Míg idegenekkel szemben visszavonuló, zárkozott volt, saját körében gyengéd, figyelmes és szeretetteljes tudott lenni. Sokszor férfias szigora és keménységével ellentétben, valamely megható jelenet vagy olvasmány könyekre indította. Míg sok dologban ellenezte és nőies kicsinyességnek nevezte a pedanteriát, maga a legrendszeretőbb nő, a legpontosabb tanítónő és gondos, körültekintő házi nő volt. A természetet nagyon szerette és annak szépségei költői hangulatot ébresztettek benne, aminek nem egy kis dallamos költeményben adott kifejezést. Látszólagos ridegsége mellett is igen jó kedélylyel bírt, sorsával elégedett és boldog volt, mint ezt önmaga sokszor állította.

Már gyermekkorában szerette a könyveket, úgy, hogy még mint nagyon fiatal lány megismerkedett nemzetünk nép- és ifjúsági irodalmával, továbbá a jelesebb magyar költőkkel. Később tudásvágya a tudományos müvek felé vonzotta s szaktárgyain, a földrajzon és történelemen kívül a természettudományok iránt is fölötte érdeklődött.

Csak azt sajnálta mindig, hogy az idegen nyelven írt ilynemű műveket nem igen olvashatta eredetiben, mert habár németül, francziául és angolul is tanult, nagyobb jártasságra e nyelvek egyikében sem tudott szert tenni, mert sajátságos, oly éles eszedaczára, az idegen nyelvek megtanulására épen nem bírt hajlammal. Annál szebben és tisztábban beszélte anyanyelvét és a tót nyelvet, melyet még gyermekkorában sajátított el.

A tanítói hajlam korán ébredt fel benne és tápot nyert azon körülmény által, hogy atyja néha igénybe vette segítségét a tanításnál. Ez időről is mindig örömmel emlékezett meg, mert nagyon

szerette a gyermekeket, különösen a falusiakat; sokszor mondta: «Nem is képzelhettek valami kedvesebbbet, mi egy falusi iskola; oly kedvesek és természetesek a falusi gyermekek.»

1871-ben elhatározta, hogy a Budán két évvel előbb megnyitott áll. tanítónőképzőben elvégzi a tanfolyamot és biztos jövőt teremt magának azon a pályán, melyre hajlama vonzotta.

A nevezett képző intézetben fel is vétetett bennlakó növendéknek; komoly okosságánál fogva csakhamar kiérdemelte igazgatónője és tanárai bizalmát és becsülését. Visszavonuló természeténél fogva tanulótársaival, különösen a más osztálybeliekkel, keveset érintkezett, és közülök csak egy-kettővel állt meghitt barátságban.

A képzőintézeti három évi tanfolyam befejeztével, 1874. év őszén letette az elemi tanképesítő vizsgálatot és azonnal kineveztetett az Ipolyságon akkor megnyitott polgári leányiskolához Kasztner Janka igazgatónő mellé, segédtanítónőnek. Kívülök még Ertl Arankát nevezték ki az új iskolához. Mindhárman épen akkor végezték be tanulmányaikat és lelkesülten fogtak a tanításhoz, úgy, hogy iskolájokat mihamar a legszebb reményekre jogosító virágzásra emelték. Ez egyrészt az igazgatónő rátermettségében és tapintatában, másrészt azon családias, meghitt viszonyban nyer magyarázatot, melyben a tanítónők egymással voltak. Az igazgatónőnél és Vilmánál bebizonyúlt azon közmondás, hogy az ellentétek vonzzák egymást, mert ők a legellentétesebb jellemük daczára barátnőkké lettek a szó legnemesebb értelmében és azok is maradtak mind addig, míg a halál, e kérlelhetetlen zsarnok el nem választotta őket, kik hét évig elválhatlanok voltak.

Vilma mindjárt első évi tanítósága alatt igen nagy szorgalomról és kitartásról tett tanuságot, mert a tanítás mellett elkészült a polgári tanképesítő vizsgálatra és azt az iskolai év végével sikeresen le is tette; ezen kívül ő volt a közös háztartás ügyeinek intézője, mely alkalommal bebizonyította, mily körültekintő, jól számító gazdasszony. Még a tanév letelte előtt oly kedves otthont alkottak maguknak, hogy nem csodálható, ha megdöbbenve vették tudomásul, hogy a kis család feje, Kasztner Janka, a

KUCZELNIK VILMA.

Győrött felállítandó áll. tanítónő-képzőhöz szemeltetett ki igazgatónőnek. Kasztner az állást el is fogadta, és mivel a segédtanítónőt illetőleg szabad választással bírt, ő Kuczelnik Vilma kineveztetését kérte; kérelme még a szűnidő folyamában teljesíttetett, s így egy rövid év alatt másodszor álltak azon a ponton, hogy új iskolát alapítsanak, másodszor kellett a kezdet nehézségeivel megküzdeniök. E munka különösen Győrött nem volt csekélység, mert a ház, mely az intézet számára vétetett, még augusztusban is inkább romhoz, mint lakóhelyhez hasonlított; mindamellett az igazgatónő és hű segéde sürgetései és buzgólkodása folytán az 1875—76. iskolai év kezdetén mind a képző, mind a gyakorló iskola első osztálya 20 benlakó és körülbelől ugyanannyi bejáró növendékkel megnyilt. A szervezkedést nemcsak gyorsan, hanem sikeresen is végezték úgy, hogy midőn rövid idővel ezután a nagymélt. magy. kir. vallás és közoktatásügyi minister úr az intézetet meglátogatta, teljes megelégedésének adott kifejezést.

Vilma a képzőintézetben a földrajzot, történelmet, testgyakorlatot és részben a kézimunkát tanította. Ezenkívül, mint segédtanítónő, osztozott az igazgatónővel és gazdasszonnyal a háztartás és felügyelet gondjaiban, sőt, jártas lévén a kertészetben, az intézet kertjére is kiterjedt figyelme. Tanórák után sokszor lehetett őt kis kapával, öntözővel vagy szemző késsel a kertben találni.

A tanítónő-képző intézetben töltött második év után az igazgatónővel, egyik tanártársukkal, Vidder Hermin jó barátnőjükkel és egy növendékükkel utazást tett felső Olaszországban. Sokszor emlékezett vissza elragadtatással azon műkincsekre, melyeket ez alkalommal megismert; különösen élénken emlékében maradtak a szobrok és a florenczi pompás síremlékek, de nem feledkezett meg azon gyakorlati ügyességekről sem, pl. csipkeveres, szalmafonás, melyeket a nép között ott elterjedve látott.

Ez utazás alkalmával már nem volt tökéletesen egészséges s azóta egészsége folyton hanyatlott s ezért az 1878. év nyarán bécsi orvosok tanácsára Marienbadba ment, hová kedves barátnője és hű ápolója Kasztner Janka is elkisérte. A fürdő és jó levegő jó

hatással voltak reá, de ekkor egy más, nagyobb baj állt elő, mely reá végzetessé is vált. Szívbaja keletkezett, melyet az orvosok csak kis mérvűnek mondtak ugyan, de melyben szegény sokat szenvedett és mint a szomorú következmény mutatta, az mégis halálos baj volt és erejét valószinűleg csak a gondos, szerető ápolás tartotta fen élete utolsó két évében. Szegény, mintha csak érezte volna, hogy életének fonala már nagyon rövid, az utolsó három év alatt, megrongált egészsége daczára, lázas tevékenységet fejtett ki a tanításon kívül a tanügyi irodalom terén is. A tanügyi lapok közt a «Nemzeti nőnevelés»-ben, az aradi «Általános tanügyi közlönyben», a pécsi «Néptanodában», a «Pedagogiai szemlében» és a «Győrvidéki tanító-egylet közlönyében» jelentek meg tőle czikkek; e két utóbbi lapban a gazdasági és kertészeti rovatnak is ő volt vezetője. Ezenkívül a Gross-féle «Ifjusági könyvtár»-ba is írt kisebb leírásokat és költeményeket, György, Vidor és Szarka álnevek alatt. *

A tudományos és jótékony egyletek iránt is élénken érdeklődött. A «természettudományi» és «földrajzi» társulatoknak, a «Kárpátegyletnek» a győrvidéki tanító-egylet választmányi tagja és több jótékony győri egyletnek pártoló tagja volt. Ő volt Győrött az első ki mindig megragadta az alkalmat, hogy az «Eötvös-alap» czéljait előmozditsa.

Az 1880. év nyarán a Bánátban tett kis körútja alkalmával hosszabban időzvén Buziáson, megismerkedett a «Délmagyarországi méhészeti egylet» elnökével és ezentúl nevezett egylet működése és érdeklődése tárgyát képezte.

A múlt szünidő legnagyobb részét, orvosi tanácsra, Breznóbányán, fivére családja körében pihenve töltötte, honnan látszólag megerősödve tért vissza és újult erővel fogott a tanításhoz; de

* Irodalmi munkásságát ugyanaz a nyilt, erélyes, mondhatni férfias hang jellemezte, mely neki az életben is sajátja volt. Írásra ugyanaz a szent lelkesedés készteté, mely hanyatló egészsége mellett is erőt adott neki hivatalos teendői pontos, lelkiismeretes teljesítésére. Használni kivánt a nevelés ügyének, melynek szolgálatára szentelte életét, s melyet a nemzet fejlődésében, emelkedésében elsőrangú tényezőnek tekintett. *Szerk.*

csakhamar ágyban fekvő beteggé lett. Ezért az igazgatónő és kollegái biztatták, kérjen egy évi szabadságot, hogy egészsége teljesen helyre állhasson, de ő erről hallani sem akart, és a mint kissé könnyebben érezte magát, felkelt, tanított, dolgozgatott és sokat időzött a szabad levegőn, a mi után különösen az utolsó időben nagyon vágyott.

Ez időben igen óhajtotta atyját és nővérét látni, a kik el is jöttek néhány napra és midőn búcsut vettek Vilmától, nem hitték, hogy utoljára lássák őt. — Halála oly hirtelen, oly váratlanúl következett be, hogy senki, még ő maga sem volt elkészülve reá. 1881. okt. 24-én még azt mondta: «Most már igazán jól érzem mágamat és holnap tanítani fogok.» Délután fel is kelt, sétált a szobában, de 8 óra felé gyengének érezte magát, lefeküdt és szívgörcsöt kapott, mialatt bár nagyon szenvedett, még mindig tréfálgatott az orvossal és körülötte lévőkkel; $10^1/_2$ órakor még egyszer gyengéden tekintett kedves barátnőjére, ki mellette állt, csak ez egy szót hallatá, «szédülök» és a következő pillanatban szívszélhüdés következtében megszünt élni.

Halála nagyon fájdalmasan érinté intézetünk minden tagját és az egész városban nagy részvétet keltett. Százakra ment a részvevő közönség száma, mely a temetésen megjelent, hogy a megboldogúlt iránti tiszteletének utolsó jelét adja. A testületek közől a tanító-egylet és a «győri ének- és zene-egylet» jelentek meg, mely utóbbi megható búcsúzot énekelt a halottas háznál és a sírnál. — A koporsót huszonöt szebbnél szebb koszorú borítá, azonkívül a zokogó növendekek mindenike egy-egy csokrot dobott a sírba a kert utolsó virágaiból.

Így könyekkel öntözött virágágyat készíténk neki, hogy édesebben álmodjék a hosszú, hosszú éjszakán, kinek rövid, de érdemekben gazdag nappala volt.

Tomor Ilona.

A MAGYAR NÉP TÖRTÉNETE

A LEGRÉGIBB IDŐKTŐL A HONFOGLALÁS BEFEJEZÉSEIG.*

I. A magyar nép őstörténete.

1. Milyen forrásokból merítjük tudomásunkat a magyar nép őstörténetéről? — Az első hiteles történeti adat, a mely őseinkről emlékezik, azt mondja, hogy a magyar nép a 836-ik év táján a Fekete-tenger mellett tanyázott, a honnan a dunai bolgárok segítségül hívták őket a görögök ellen. Ettől az időtől kezdve a görög és nyugat-európai írók tudósításai hol erősebb hol gyengébb világot hintenek őseink útjára; de sötétség fog körül bennünket, ha annak kutatására indulunk, hogy mikor, honnan és hogyan jutott a magyar nép a Fekete-tenger mellékére. Hol volt ős hazájuk, hol keressük a rokon népeket, melyekkel együtt, közösen töltötték fejlődésük első idejét? A magyar nép bizonyára híven őrizte emez ősidők emlékét vándorlásaiban és magával hozta azt ide az új hazába is; de a szájról-szájra adott hagyománynak századokon át nem akadt följegyzője. Legrégibb krónikaírónk, a ki az ősi néphagyományból egyet-mást írásba foglalt, a XIII. században élt; csaknem félezred évvel azután, hogy a magyarság a Fekete-tenger mellékén megjelent. Ez a krónikaírónk, meg a többiek, a kik utána következtek, már csak időmegviselte foszlányait gyűjthették össze a régi emlékeknek és ezekre aztán jóindulattal, de avatatlan kézzel ráaggatták tudákosságuk ékességeit. Egyet-mást, a mit a népek eredetéről a bibliában, vagy az Ázsiából Európába tört népekről a

* A szerzőnek sajtó alatt levő «Magyarok története» című munkájából. L. az első közleményt folyóiratunk III. k. 170—192. lapjain.

külföldi krónikákban olvastak, rámagyarázták az ősökre és idegen dolgokat vegyítettek az eredeti hagyomány közé. Ma már alig van módunkban kiszemelni, hogy elbeszélésükből mit fogadjunk el való, mit költött dolog gyanánt. Egyéb történeti adatok hiányában csupán a nyelvészeti nyomozások szolgálnak némi utbaigazítással. A nyelvek rokonságából a népek rokonságára, a nyelv fejlődéséből a népek fejlődésére is lehet következtetnünk. Nyelvünk megmondja, hol keressük rokonainkat; elvezet az őshaza tájékára s ha világosan el nem beszélheti is, sejteti legalább velünk az őstörténeteket.

2. **A magyar nép őstörténete krónikáink szerint.** Noé egyik fiának, Jafetnek nemzetségéből származott Nemróth, a ki hatalmas úr volt a Tigris és Eufrates síkságán. Ő építtette az egek magasságával vetélkedő babiloni tornyot; de építés közben a nyelvek összezavarodván, odahagyta az isten haragja által sújtott vidéket és házanépével együtt Perzsia tőszomszédságába, Evilat földére költözött. Itt született a többek közt legidősb két fia: Hunyor és Magyar, a kik felnövekedvén atyjuk sátrai mellett ütötték föl saját tanyájukat. Harcz és vadászat volt főfoglalkozásuk, kedvtelésük. Egy napon is vadászatra indultak a hegyek közé és sok vadat fölvertek már, mikor íme, egyszerre csak egy csudálatos, aranyos fényben tündöklő szarvas bukkant fel előttük. Nosza, üzőbe veszik a ritka vadat; de hiába fáradnak étlen-szomjan, éjjel-nappal, csak el nem érhetik, csak el nem ejthetik sehogy sem. Mikor egészen nyomában voltak már, el-eltűnt, s mikor már lemondtak róla, ismét meg-megjelent a csodaszarvas, és ellenállhatatlan erővel csábította maga után a nekihevült vadászokat. Egyszerre csak tünedeznek a hegyek, elmaradoznak az erdők és a vadásznép azon veszi észre magát, hogy kiért a sík földre, melynek messzehatárát a tenger sötétkék tükre szegélyezte. A szarvas, az eltünt itten végkép, de a rónaság kövér legelője megtetszett Hunyornak és Magyarnak és hazatérvén, apjuktól engedelmet kértek, hogy házuk népével együtt az új vidékre költözhessenek. Így lett a Meotis tó környéke a testvérpár új hazájává. Évek múltával történt itt, hogy a fejedelemfiak országuk belsejében kalandozván egy berekben tündérekkel játszó, velük énekhangra tánczot lejtő ifjú szűzekre

bukkantak. Meglepik őket. A tündérek elszállnak mint a pára, de a földi lányokat a föld fiai magukhoz ragadják és sátraikba viszik. A ritka zsákmány közt voltak Dula, alán fejedelem leányai is, kiknek egyikét Hunyor, másikat Magyar vette feleségül. Az ég megáldotta őket és maradékaik két nagy nemzetté, a hún és magyar nemzetté sokasodtak. Idő folytán ennek a két nagy nemzetnek befogadására szűkké lett a Meotis melléke; föl is szedték sátraikat és éjszak felé vándoroltak. Itt terült el a rengeteg Ural hegy két oldalán határtalan nagy területen a mesés gazdagságu Scithia, melynek síkságai puha legelőkben, erdei nemes vadban, folyói, fövenye aranyban és drágakövekben bővelkedtek. Kiüzik innen vagy leigázzák az itt lakó gyönge népségeket és Scithia lesz Hunyor és Magyar népének hazájává. De ez a föld, ha minden megtermett is benne, nem termett elég dicsőséget a föveny számra elszaporodó testvérnépnek. Először a húnok indúltak útnak és nyugat felé tartván, elérkeztek a Duna és Tisza áldott síkságára, a honnan Attila fegyvere megrengette és a húnok dicsőségével elárasztotta az egész világot. De a nagy fényességre sűrű sötétség borúlt. Attila halálával szétzüllött, elpusztult a hatalmas hún nép; csak a nagy király legkedvesebbik fia, Csaba királyfi mentett meg közülök néhány ezeret, hogy az ősök dicsőségének hirmondói, hatalmuknak örökösei maradjanak. A hún utódok egy része Erdély bérczei között vonta meg magát a sors haragja elől; más részük Csaba királyfival visszatért az őshazába, hogy hírt vigyen az otthon maradt magyaroknak és lelkükre kösse Attila örökségének visszafoglalását. És mikor az idő mértéke betelt, századok leperdűlte után megindúlnak Scithiából Álmos vezérlete alatt a magyarok is. Mint a haragos szélvész úgy zudúlnak hadaik a nyugot népeire. Rémülettel fogadják őket az idegenek; barátságos örömmel az elhagyott rokonok, mert a Kárpátok bérczei között a kies völgyekben megtalálják Csaba húnjait, a kik székelyeknek nevezik magukat és velük testvéri szövetséget kötvén, együtt foglalják vissza Attila király igaz örökségét.

3. **A magyar nép őstörténete a nyelvészeti nyomozások szerint.** — A magyar nyelv úgy alkotására, mint szókincsére nézve

legközelebb áll azon népek nyelvéhez, melyeket a *finn-ugor* népcsalád neve alatt foglal egybe a tudomány. Ezen kívül sok szó van nyelvünkben, melyeket a török-tatár, — még több olyan, melyeket a szláv népektől kölcsönöztünk. De a nyelvészeti nyomozások nemcsak ezt a tényt magát derítik föl, hanem annak magyarázatával is szolgálnak. A magyarázat így hangzik. A magyar nép meg a mai napság nagy területen szétszórt többi finn-ugor népségek valaha egy népet alkottak, együtt éltek.s közösen teremtették meg nyelvüket. Ez a nyelv esetlen, fogyatékos lehetett kezdetben, mint a milyen volt akkor magának a népnek műveltsége; de azért ez volt az ő egyetlen közös örökségük, melyet később, szétválásuk után, bármilyen messzire vándoroltak is, magukkal vittek és megőriztek mind mai napig. Azok a legegyszerűbb, legeredetibb és legszükségesebb szavak, melyeket minden nép serkedező műveltsége legelőször teremt meg, közösek és ma is jól megismerhetők úgy a magyar mint a többi finn-ugor nyelvekben. A test részeit, a természeti tárgyakat, a mindennapi élet foglalatosságait, a család tagjait, az első erkölcsi fogalmakat egy néven nevezték valamennyien. Ez az ősi közös szókincs egyúttal hű tükre az ősi, közös műveltségnek. Csak annak adtak nevet, a miről tudomásuk volt, és a minek nevét e szavak közt nem találjuk, azt a dolgot sem ismerték akkoron. És ismereteikkel együtt, műveltségük szűk korlátok közé volt még szorítva. Vadász-halász életmódot kellett még élniök az őshaza erdeiben és folyóvizei mellett, mivel csupán azon eszközök és állatok neveit alkották meg közösen, melyekkel az erdők vadjait űzték, a vizek lakóit megejtették. — De ez az egy nép, idők folytával megerősödvén, elszaporodván, mindig nagyobb területeket borított el, és egyes részei, törzsei mindig jobban távoztak egymástól. Terjeszkedtek, utóbb végkép megoszoltak és elszakadtak egymástól. A finnek éjszakra, nyugatra vándoroltak; az ugorok délre, keletre költöztek. A magyar nép az ugorokkal tartott és hosszú időn át élhetett velük, közöttük. Bizonyság rá az, hogy a magyar nyelv sokkal jobban hasonlít az ugor népek nyelvéhez, mint a finnekéhez és hogy számos olyan szavunk van, a melyeket az ugor nyelvekben még megtalálhatunk, de a finnben

már nem. A népek élete, a míg sorsukat a megművelt földhöz nem kötik, örökös vándorlás.

A magyar nép is vándorlásai közben egyre jobban távozott ugor rokonaitól, és török-tatár népek szomszédságába jutott. Új szomszédaival pedig harczban-békében sűrűen érintkezhetett, mert eme hajdani érintkezések emlékeit ma is őrizzük nyelvünkben. Sok olyan szavunk van, melyek török-tatár eredetre és ezen régi időkre vallanak. Mivel pedig eme népek már baromtenyésztő, pásztorkodó életet éltek, az ő hatásuk alatt a velük érintkező magyarok is megbarátkoztak ezzel az életmóddal. De az új életmóddal új fogalmak, az új fogalmakkal pedig új szavak is jártak. Török-tatár népektől tanulták el, vették kölcsön őseink úgy az egyiket mint a másikat. Ezen népek szomszédságában élnek, velük szövetkeznek vagy háborúskodnak a Fekete-tenger mellékén a magyarok még akkor is, mikor a történeti adatok először derítenek fényt reájuk. Az ugor rokonok messze elmaradtak e közben; de az őshaza emléke sokáig élt a magyarok között és még századok múltával is akadtak férfiak, a kik szent buzgósággal fáradoztak annak fölkeresésében.

4. **A krónikák elbeszélésének és a nyelvészeti nyomozásoknak összeegyeztetése.** A krónikák elbeszélései és a nyelvészeti nyomozások eredményei nem ellenkeznek egymással mindenben. Ha a bibliai hagyományból merített és a költött nevekhez füzött meséket elhagyván a magyar nép őshazáját kerressük: a krónikák is oda vezetnek bennünket, a hova a nyelvészeti nyomozások. Krónikáink mesés hirű Scithiája ugyanaz a föld, melyet a tudományos kutatások az ugor népek őshazájául jelölnek meg. Nagy terülelet foglalt az magában és az Ural hegység két oldalán messze kiterjeszkedett a Volga és Káma, meg az alsó Irtis és Ural folyók mellékére. Az ugor népeknek nagy és hatalmas országuk volt itt egészen a XV. századig: csak rettenetes Iván orosz czár semmisítette azt meg, de érdemesnek tartotta rá, hogy Ugorország nevét czímébe fölvegye. Itt találták meg a krónikák Nagy-Magyarországát a buzgó domokosrendi szerzetesek IV. Béla idejében és innen szándékozott kihozni Mátyás király az elmaradt rokonokat.

Más kérdés az, hogy ebben az őshazában együtt élt-növekedett-e a hún és magyar nép és hogy testvére e a hún a magyarnak? — A nyelvészeti nyomozások nem felelnek rá, mivel a húnok nyelvét nem ismerjük. Krónikáink mellette szólanak; de az ő tanúskodásuk keveset bizonyít, ha meggondoljuk, hogy csaknem mindazt, a mit a hún-magyar rokonságról beszélnek, külföldi, többnyire német krónikákból kölcsönözték; ezek pedig sem a mi nemzeti hagyományunkból nem meríthettek, sem hiteles történeti adatokra nem építettek. A régebbi nyugoti krónikások szemében hún, vagy húnfajta volt egyáltalában minden nép, a mely Ázsia felől tört Európára. De nem lehetetlen, hogy a hún meg az avar nép is azon török-tatár eredetű népek közül való volt, melyekkel a magyarság — elszakadván az ugoroktól — hosszú időn át együtt élt, a nélkül, hogy a szoros szomszédságon kívül a vér rokonsága is kötötte volna őket egymáshoz. Lehet, hogy ennek a hajdani együttélésnek a nemzeti hagyományok is megőrizték homályos emlékét, melyből krónikaíróink — nyugati társaik följegyzésein neki bátorodva — megalkották a hún-magyar rokonságot. A székelyek élő tanui és áldozatai ennek a tévedésnek. Áhitattal csüggenek még ma is a rájuk erőszakolt hún származás hamis dicsőségén; holott történetük, jelen mivoltuk, nyelvük és szívük vére törzsökös magyaroknak bizonyítják őket.

II. A magyar nép a Fekete-tenger mellékén.

1. **A legrégibb történeti adatok őseinkről. Lebédia.** — A magyarság a IX. század első felében, a Fekete-tenger tájékán merül föl az ős regék és mondák ködös világából. Itt éltek a Don és Deneper folyók között elterülő tág, gyöpös síkságon; itt találták őket ama görög és arab utazók, a kiknek följegyzései a történeti világosság első sugarait hintik reájuk; innen intézték első harczi kalandjaikat Nyugat-Európa népei ellen, a kik rettegve látják megújulni a húnok dúlásainak idejét. A magyarság ezen első történeti tanyáját a görök írók *Lebédiának* nevezik. Őseink Lebédiában még nomád életet élnek. Törzsek és nemzetségek szerint

különválva szétszórva a nagy folyók mentén verik fel sátraikat s a legelő bősége után költöznek helyről-helyre. Nyáron messze föl terjeszkednek éjszak felé; télen meg délre húzódnak a tenger közelébe és a hideg idő beálltával ki hol közelebb éri a folyót, oda költözik és ott halászgat, míg a tél tart. A gabonatermő földnek is bőviben vannak, de csak gyéren műveltetik hadban ejtett rabszolgáik által. A hadi foglyokkal kereskedést is űznek: leviszik őket a Fekete-tenger kikötőibe és arany-ezüst ékszerekért, bársonyért, tarka szőnyegekért cserébe adják a rájuk várakozó görög kereskedőknek. Erkölcseik egyszerűek, szokásaik durvák, műveltségök kezdetleges, hitük bálványimádás. Az egyes embert a család, a családot a nemzetség, a nemzetséget a törzs fogadja kebelébe; a társadalmi és állami élet más kötelékét és tekintélyét alig ismerik, mint azt, a melyet a vérrokonság helyez föléjük. Függetlenek és szabadok. Ebből a két ősforrásból merítik duzzadozó erejüket, melynek megpróbálására csak egyetlen méltó tér kinálkozik: a harz mezeje, és a harcznak egy czélja van: a zsákmányolás. Hadban fővezért választanak, de csak addig hajolnak meg hatalma előtt míg a háború tart; békében nem tűrik igáját. Hadi ügyességük messze híres; vitézségük rettentő. A görög császár inti saját vezéreit, hogy tanulmányozzák és kövessék a magyar lovascsapatok hadi szervezetét és fortélyait.

De sem számuk, sem vitézségük nem bírta velük tartósan megvédetni Lebédiát. Keletről zúdult rájuk a veszedelem. Ezen az oldalon hatalmas szomszédaik voltak. A Volga folyó alsó vidékén, a Fekete-tenger és Kaspi-tó között le egészen a Kaukázus hegységig terült a *kazarok* birodalma. Ez a török-tatár eredetű nép műveltebb volt a magyarnál, a pásztorkodás mellett földmüvelést is űzött és népes nagy városai voltak. Erős fejedelmi hatalom alatt élt és az egy istenség hitének hódolt. A nagy sokaság Mohamed hitét vallotta, a fejedelem, a nemzet előkelői Mózes vallását követték és a vallási tűrelem megnyitotta az utat közéjük a keresztény hittérítők számára is. A kazároktól éjszakra ugyancsak a Volga mentén terült el a *bolgárok* földje; azon bolgároké, a kiknek egy része hajdan az avarokat a Duna-Tisza vidékére követte, más

része pedig az Al-Duna jobb partján a dunai Bolgárországot alapította. A Volga-táji ősbolgárok — szintúgy ugoreredetűek mint a magyarok — műveltségben meghaladták őseinket; de mögötte maradtak a kazaroknak. A baromtenyésztés mellett ők is művelték már a földet és élénk kereskedést üztek a Volga folyón az éjszaki szláv népek s a kazarok között. A nép ugyan pogány volt még, de az előkelők és a fejedelem körébe utat talált az iszlám. E két néptől kelet felé tanyázott a *bessenyők* vad, harczias, szerte kalandozó népe és ezek mögött egész az Ural folyóig az *úzok* hadiprédát leső törzsei. Bessenyők és úzok rokonai voltak ugyan a kazaroknak; de azért kegyetlenül háborgatták őket dúlásaikkal. A kazarok, a magyarok szövetségében, sokszor visszaszorították, sokáig föltartóztatták eme közös ellenségüket. Harczaikról hallgat a történet; de följegyezte azt a nagy válságot, melylyel e küzdelmek véget értek. A bessenyők 887-ben áttörtek a Volga és Don folyón és pusztító hadaikkal elárasztották Lebédiát. A magyarság meglepetve, leveretve ketté szakad és menekül: a kisebb rész visszaoson kelet felé az ős haza sötétségébe; a nagyobb felekezet nyugatnak vonúl, hogy kivívja a hír és dicsőség ama fényes ragyogását, melyet a jövő tartogatott számára.

2. **Etelköz. Árpád fejedelemmé választása és a vérszerződés.** A Lebédiából kiszorított magyarság szabad utat talált nyugot felé. Ha itt-ott pásztorkodó szláv népek rajaival találkoztak is a pusztákon vagy az erdők mentében, ezek föl nem tartóztathatták őket. Nem is állapodtak meg addig, míg a bessenyőktől jó távol a Szereth, Pruth, Bug és Dneszter vidékét — a mai Moldva és Beszarábia földét — el nem érték. Ezt a szállásukat a görög írók *Atelkuzu*-nak nevezik; honi történetíróink jobban szeretik a magyarosabb hangzású *Etelköz* nevet. A szenvedett vereségek, az átélt fáradalmak magukba szállásra ösztökélik az új haza földjén megszállott magyarokat. Vigasztalásukra szolgálhatott, hogy az elszakadt testvéreknek legalább számát pótolták a szerencsétlenségökben hozzájok csatlakozott kazar törzsek, a *kabarok*, a kik hűséges részt vettek ezentúl jó- és balsorsukban és utóbb teljesen összeforrottak a magyarsággal; de a jövő azért mégis borús, komor

arczczal tekintett feléjük, ha megmaradt erejüket új erővel, az *ujjá szervezkedés* erejével nem gyarapítják. Az eddig csaknem független törzseknek szorosabban össze kellett tartaniok; a nemzet vezetését egy kézre kellett adniok nemcsak a harcz idején, hanem a békében is; hozzá kellett szokniok a fegyelemhez, mely a harcz mezején termi ugyan gyümölcsét, de e gyümölcsöket a béke hosszú munkáján érleli. Biztosságuk kedvéért fel kellett áldozniok egy részt addig csaknem korlátlan szabadságukból. Előttük állott régi szövetségesüknek, most is jóbarátjuknak, a kazar népnek példája és intése. A törzsek fejei összegyülekeznek és közös akarattal fejedelmet választanak: legyen az összetartójuk, vezetőjük, uruk és védőjük a jövő viszontagságaiban. Annak ajánlják föl a fejedelmi méltóságot, a ki valamennyiök között legkitünőbb: az ép oly előkelő származású, mint vitéz és bölcs Árpádnak, Álmos fiának. Nagy hatalmat ruháznak rá; de csak a végből, hogy a nemzet javára éljen azzal. Hogy pedig ezt a hatalmat ennépe ellen ne fordíthassa; hogy a nemzet sorsa fölött annak tudta és beleegyezése nélkül ne intézkedhessék: szerződést kötnek vele — ünnepélyes szent szerződést, melyet vérök ontásával pecsételnek meg. Krónikaíróink az őshagyományok legbecsesebb gyöngyeként őrizték ezt a szerződést és az utódok századok hosszú során át úgy tekintették azt, mint a büszke magyar alkotmány alapjának sarkkövét.

A szerződés első pontjában a törzsek fejei a nemzet nevében fejedelmül ismerik el Árpádot és fogadják, hogy a meddig Árpád nemzetsége él, mindig abból választja a nemzet fejedelmét. A második pontban meg a fejedelem fogadja — úgy a maga mint utódai nevében, — hogy a nemzet dolgában soha semmit sem határoz vagy tesz a nemzet főbbjeinek meghallgatása nélkül. A harmadik pont kimondja, hogy a mit békében vagy háborúban, bármikor közerővel szereznek, abban minden szabad magyarnak része legyen. A negyedik és ötödik, utolsó két pont ezen szerződés megszegésének büntetéséről szól. Ha valaki — úgymond — a nemzet testéből hűtelenné lenne e szerződéshez, vagy a fejedelem személyéhez, annak vére ontassék; ha pedig a fejedelem maga szegné

meg hitlenül a szerződés pontjait, átok alá legyen vetve mindörökre.

És a nemzet főbbjei a fejedelemmel együtt megkötvén a szerződést, megsebezték karjukat és kiomló vérüket egy közös kehelybe csergedeztették. Kézről kézre adták azután a szent kelyhet s mindegyikök megizelintette annak tartalmát, ez ősi szertartással azt fejezvén ki, hogy: úgy lett és legyen a nemzet egygyé fejedelmével, a mint vérök a közös szent edényben egyesült és úgy ontassék a szerződést megszegőnek vére mindenha, a mint ők ontották véröket az imént annak megpecsételésére. A törzsek fejei most hűséget esküsznek az új, az első fejedelemnek, Árpádnak s kazar szokás szerint pajzson maguk fölé emelték, hogy lássa az egybesereglett nép és tisztelje.

3. **A magyarok harczai Pannoniában és Bolgárországban; kiköltözés Etelközből.** Alig pihente ki magát a magyar nép és alig merített új erőt a fejedelemmel kötött szoros szövetségből, már is alkalmat keresett tevékenysége, szilaj harczi kedve kielégítésére. Nomád népek — ha van bennök élet és erő — egyáltalában megvetik a békés foglalkozást s az erők mérkőzését csak egy téren tekintik szabad férfiúhoz méltónak — a harcz mezején. Kelet felé félemletes üldözőik, a bessenyők laktak, éjszakon szétszórtan tanyázó, szegény szláv törzsek, délen a széles Duna medre vetett gátat eléjök. Nyugat felé szabad volt az út előttük s a Duna völgye a mai magyar földre, a régiek Pannoniájába vezeti őket. Ismerik is ezt az útat; meg-megfordúltak rajta már régebben, mikor még Lebédiából intézték erre felé harczi kalandjaikat a nyugat rettegtetésére. Most is Pannoniára vetik tekintetöket, a hol szünetet, véget nem ér a dúlás Szvatopluk morvái és Arnulf király németjei között. Nem válogatnak benne, melyik részre szegődjenek; a harcz díja itt is, ott is egy: a zsákmány. Az egyik hadjáratban Szvatopluk morva fejedelem seregében harczolnak a németek ellen s irtózatosan dúlják Pannoniát; a másikban Arnulf szövetségesei a morvák ellenében. És e harczi kalandokat fontosakká tették a későbbi események; mert nemcsak hadi zsákmánynyal tértek azokból haza, hanem magukkal hozták ama áldott földnek

emlékét is, mely egy újabb nemzeti válság után állandó hazájukká vált. Ezt a válságot a *bolgár háború* idézte fejökre.

Míg a magyar csapatok Pannoniában kalandoztak, háború tört ki az Al-Duna jobb oldalán a bolgárok és görögök között. Simeon bolgár fejedelem kezdte a támadást s Leo, görög császár — Ázsiában is el lévén foglalva ellenségeivel — nagy zavarában az etelközi magyarokkoz fordúlt segítségért. Ezek engedtek a kérésnek, elfogadták a szövetséget — de vesztökre. — Míg Leo császár hadai dél felől támadtak a bolgárokra; addig ők görög hajókkal átkeltek a Dunán s éjszakról lepték meg az ellenséget. A bolgárok veresége teljes volt s fényes a magyarság diadala. Egyes csapataik egész a Balkán tövéig száguldoztak. De a míg ők idegen földön aratták a dicsőséget és gyűjtötték a zsákmányt: azalatt a Simeonnal egyetértő bessenyők a védetlen Etelközre csaptak és elárasztották azt dúlásaikkal. A sújtó hírre visszavonúl a győztes magyar had, hogy feldúlt tanyája védelmére siessen. Felejti harczi dicsőségét, veszti zsákmányát; de mire haza ér, pusztulást, romokat talál. A holtakat eltemetik, a szétriasztott, elzüllött lakosságot összeterelik; de Etelköz nem maradhat többé hazájuk. Két ellenség közé szorítva nagy folyóik is inkább kelepczét vetnek, mintsem hogy védelmet nyújtanának számukra. És fölmerül lelkökben a hegyek koszorúja által övezett Pannonia képe, melynek legelője dús, földje termékeny, folyói halakban, erdei vadban gazdagok. Oda vezérlik a vert hadat vágyai, oda kényszeríti őt a szükség. S megindulnak Etelköz folyóvizei mentében föl éjszakfelé, melyek a kanyargó völgyeket megtöltő népsokaságot felvezetik a Kárpátok bérczei közé. Visszapillantanak innen s a messzeség ködébe merül a föld, melyet elvesztettek; előre tekintenek s ím lábaik alatt pompázik az új haza, a mely meghódításra vár.

4. **Időmeghatározás.** Hogy mily időben történtek, mely évekre esnek az imént elbeszélt események: nincs módunkban pontosan meghatározni. A krónikák számadatai ép oly zavarosak és ellentmondók, mint az egykorú külföldi tudósítókéi. Ezért nem találunk megegyezést újabb történetíróinknál sem e kérdésben. Ha abban még többé-kevésbbé egyet is értenek, hogy őseink 884-ben

költöztek a Volgán túlról Lebédiába és innen 887-ben vonúltak tovább Etelközbe : a bolgár háború és mai Magyarországban való megjelenésük idejére eltérnek egymástól nézeteik. Botka Tivadar 884-ben költözteti be őseinket mai hazánkba, Horváth Mihály és Szabó Károly 889-ben, Szalay László pedig 894-ben. A legújabb időben Pauler Gyula vetette tüzetes vizsgálat alá a kérdést és mivel elődeinél tágabb körű tanulmányokra s pontosabb számításokra támaszkodik : eddigelé az ő meghatározásai a legvalószínűbbek és legelfogadhatóbbak. Ő szerinte: 836. táján már a Fekete-tenger mellékén tanyáztak őseink; valószínű, hogy Lebédiában, de be nem bizonyítható. Arra, hogy mikor költözött a magyar nép Lebédiába, semmi megbizható adatunk; onnan a bessenyők által történt kiveretésük azonban s Etelközbe vándorlásuk 889-re esik. Ez év végén, vagy a következőnek elején lesz Árpád fejedelemmé. 892-ben a magyarok Etelközből Pannoniába küldik hadaikat s Arnulfot segítik Szvatopluk ellen. 894-ben viszont Szvatopluk szövetségesei. 895-be esik a bolgár háború s a nemzet kivándorlása Etelközből. Ezen számítás szerint tehát 1895-ben lesz ezer esztendeje annak, hogy a magyar nemzet mai hazánk földére lépett és a honfoglalás nagy munkáját megkezdte.

III. A honfoglalás.

1. **A honfoglalás történetének forrásai; Béla király névtelen jegyzője.** A honfoglalásnak nemcsak hogy idejét nem határozhatjuk meg pontosan; hanem körülményeit sem ismerjük kétséget kizáró bizonyossággal. Miért? Azért, mivel az egykorú külföldi írók tökéletesen hallgatnak ezen ránk nézve oly nagy fontosságú eseményről; a késői följegyzések pedig, melyek a nemzeti hagyományból merítettek, anyira magukon viselik a népgéniusz költői alakításának nyomait és az írók önkénykedését, hogy a valóság tiszta tükrei gyanánt nem tekinthetők. Nem is csuda. Legrégibb krónikánk sem koraibb a XIII. századnál; és oly nagy idő választja őt el a megtörtént eseményektől, hogy elbeszélése alig birhat több hitelességgel, mint azé az íróé, a ki például ma

— az egykorú adatok mellőzésével, a szóhagyomány alapján — megírná a mohácsi vészt követő török dúlások történetét hazánkban. De mivel nincs miben válogatnunk, megvessük-e az egyetlen kínálkozó forrást csak azért, hogy vize kissé zavaros. Megtisztítjuk, leszűrjük, a mennyire módunkban van és bízvást merítünk belőle, hogy tudásunk szomját csillapítsuk. Ez a mi legrégibb krónikaírónk egyik Béla királyunknak — a mint történetíróink többsége ma vallja, IV. Bélának — volt udvari jegyzője. Könyvében nem nevezi meg magát, azért *névtelen jegyzőnek* mondják és röviden, görögös latinsággal egyszerűen csak *Anonymus* néven emlegetik. Az ő elbeszélése után mondjuk el a honfoglalás történetét a következőkben.

2. **A magyar föld lakói őseink beköltöztekor.** Árpád, a beköltöző magyarság fejedelme jóeleve kikémleltette: mily népek lakják és milyen fejedelmek bírják a magyar földet, hogy a szerint intézhesse az ország elfoglalását. Az éjszak-nyugati felföldön, a Duna baloldalán morvák laktak, a kik Szvatopluk birodalmához tartoztak; Nyitra vára volt a főerősségük, a honnan fejedelme nevében Zobor osztogatta parancsait. — A mai dunántúli vidéken, a Dráva és Száva közével együtt Arnulf, német császár uralkodott a vegyesen lakó német és szláv népek fölött. — A Duna és Tisza között a Kárpátok bérczeitől le egészen a Duna alsó kanyarodásáig Zalán volt a gyéren, szétszórtan lakó szláv és bolgár alattvalók ura. — A Tiszán túl, a folyó baloldalától az erdélyi hegyekig és le a Marosig terülő vidéken a Bihar várában székelő Marót, kozár fejedelem uralkodott; — a Marostól délre a Dunáig és az erdélyi hegyekig Glad parancsszava hangzott, kinek népe legnagyobb részben bolgárokból állott. — Erdély hegyekövezte kies vidékét oláhok lakták — békés, baromtenyésztő nép, a mely béken tűrte Gyelo fejedelem igáját. — Mellettük Erdély keleti határán, a magas hegyek regényes völgyei között éltek a székelyek, Attila húnjainak ivadékai és a jövevény magyarok rokonai.

A Névtelen jegyző eme leírása napjában megegyezik a hiteles történeti adatokkal is, melyek — a mint fentebb láttuk — igazolják azt, hogy az ország nyugati felén Szvatopluk és Arnulf

osztozkodott, meg hogy a keleti felén szláv és kis részben bolgár népek laktak. A Maróth fejedelem kozárjai, és Gyelo oláhjai is csak szláv népek lehettek (a kozár és oláh név a szláv nyelvben pásztort jelent) és nem szabad összetévesztenünk az egyiket a Volga-melléki kozárokkal, a másikat a mai oláh néppel. Hogy a székelyek itt őrizték-e Attila dicsőségének és a hún vitézségnek emlékét: annak a történet bizonysága ellentmond; de ne feledjük, Anonymus erősen vallja a hún és magyar nép közös származását és Árpád magyarjait úgy költözteti be az új hazába, mint a kik Attila törvényes örökségét jöttek elfoglalni.

3. **Az ország elfoglalása. Beköltözés; első pihenés Munkács alatt.** — És megindul Árpád népe a Kárpátok bérczei felé. De alig érnek az új haza határához, a szerencsés jövő zálogául váratlan öröm és nagy meglepetés éri őket. A székelyek követei járúlnak Árpád színe elé, hogy a régi rokonságot új fogadással erősítsék: küldőik nevében hűséget esküsznek a magyarok fejedelmének, és örök szövetséget kötnek az annyi századokon át epedve várt testvérekkel. Míg a követek innen visszatérnek bérczes tanyájukra, hogy közös akarattal készüljenek a rájuk virradt nagy napok küzdelmeire: azalatt Árpád a vereczkei szoroson keresztűl átvezeti népét a Kárpátokon. Átkelvén, a Latorcza völgyében pihenik ki hosszú, nehéz fáradalmaikat; hálaáldozatokat mutatnak be istenüknek, áldomást tartanak és erősséget emelnek önvédelmükre, melyet *Munkácsnak* neveznek el.

4. **Megtámadják Marótot és Erdélyt elfoglalják.** E közben hírét veszi a magyarok jöttének Zalán is; megszeppen, de rejtve félelmét nagyhangú fenyegetőzéssel rájuk izen, hogy a Bodrogot át ne merészeljék lépni. De Árpád nem retteg Zalán haragjától; nem is viszonozza a fenyegetést; hanem barátságot színlel, békés szomszédnak igérkezik és szép szerével szállja meg a tehetetlen Zalán földjéből a Sajóig terjedő vidéket. Hadi szállását is átteszi Munkácsról Szerencsre — mely az első szerencsés foglalás emlékét hirdeti nevében — és innen intézi támadását a Tisza baloldalán uralkodó Marót ellen. Követeket küld a bihari fejedelemhez és a Nyirség és Szamosmellék átengedését kéri tőle. Marót vissza-

izen, hogy egy talpalatnyi földet sem ád és védő urának, a görög császárnak rettentő hatalmával fenyegetőzik. A magyarok ismerték a görög császár hatalmát és nem ijedtek meg tőle. Tas, Szabolcs és Töhötöm vezérek, Árpád parancsára, három sereggel átkeltek a Tiszán és a Körösök vize mögé rejtőzött Maróttól könnyű szerrel ejtették hatalmukba a felső Tisza síkságát egészen a Meszes hegyig. Tas és Szabolcs az új területen földvárakat hányván és a várakat megerősítvén őrséggel, örvendezve tértek vissza Árpádhoz; Töhötöm azonban, ura engedelmével átkelt a Meszes hegy szorosain, meglepte az oláhok fejedelmét, Gyelót a ki az Almás pataka mellett vívott ütközetben mindenét elveszti: népét, hatalmát, életét. A diadalmas Töhötöm kezet nyújt a székelyeknek és Árpád reá és utódaira bízza a megszállott Erdély kormányzását. Ilyen hírek hallatára, hogyan ellenkezhetett volna a régi gőgjével alább hagyott Zalán, mikor Árpád a Zagyva folyóig terjedő vidéket követelte tőle! Engedett és Árpád a Zagyva folyó mellett ütötte föl fejedelmi szállását.

5. **Győzelmeik Szvatopluk és Zalán népei fölött; az alpári ütközet.** A könnyen aratott győzelmek sora így juttatta a honfoglalók birtokába az ország keleti felét; a mi föld nem is volt még az övék e részen, rájuk várt, mert szepegő uraik s gyenge népeik meg nem védhették. Tudta ezt Árpád; ideig-óráig bízvást magukra hagyhatta őket és nyugotra szegezte tekintetét. Itt még tartott a morvák és németek régi viaskodása, melyet a mindkettőjükre nehező veszedelem sem bírt lecsillapítani. Árpád felhasználja az alkalmat és Huba, Szoárd és Kadocsa vezéreket küldi a morvákra. Zobor, a nyitrai kapitány nem bírja feltartóztatni a rá zuduló förgeteget; vára a győzők kezére jut; ő maga menekül, de utólérik és a róla elnevezett hegyen felakasztják. A morvák ereje meg volt törve és Árpád egészen a Morva folyóig terjesztette ki hatalmát. Most már a két tűz közé szorított Zalánnak is ütött végső órája. Hiába gyűjtött bolgár és görög segédhadakat zászlója alá; hiába izent még egyszer kérkedő, fenhéjázó szóval Árpádra, hogy az ő birtokát ne merészelje bántani: gyönge szavát elnyomta az ellene nyomuló magyar had dübörgése. Árpád maga állt serege

élére, hogy a honfoglalás legnagyobb, döntő csatáját megvívja. Alpár mezején dőlt el a koczka és gyászos végzetű volt perdülése Zalánra: a vert hadai élén menekülő fejedelen csak az ország határán túl, Bolgár-Fehérvárott eszmélt veszteségére; a jövő sem bíztatta népét, országát elvesztette mindörökre. Árpád pedig a fényes diadal után a pusztán gyűlésbe, szerbe hívta a nemzet előkelőit, hogy a közösen szerzettekben közmegegyezéssel osztozzanak. Pusztaszernek hívják ezt a helyet ma is. Magának a német határ tőszomszédságában a Csepel szigetét választotta fejedelmi székhelyül és hadi szállásául a dunántúli vidék meghódítására.

6. **Elfoglalják Arnulftól a Dunán túli vidéket.** Ó-Budának omladozó római épületekkel borított térsége fölött, a megyeri révnél keltek át a Dunán Árpád hadai Arnulf megtámadására. Három részre válva nyomúltak előre: az egyik sereg a Duna mentén lefelé haladt és egészen a Dráváig nyomúlt; a másik középen tartva a kies Balaton mellékét ejtette hatalmába; a harmadik, melyet maga Árpád vezetett, először Székesfehérvár vidékét szállotta meg és mint a szélvész a pozdorját úgy űzvén maga előtt a morvákkal szövetkezett németeket, egész a Fertő síkságáig hatolt. A három had az ország nyugoti határán fogott egymással kezet. Visszatérőben Árpád a sereg nagyjaival fellovagolt az oltár dombjaként emelkedő Pannonhalmára és a meghóditott terűleten édes érzéssel legeltette büszke tekintetét.

7. **A honfoglalás befejezése.** Innen pihenni tért fejedelmi tanyájára, a Duna karjai által ringatott Csepelszigetre s vezéreire bízta az ország meghódításának befejezését. Csak Glad és Marót daczolt még és emészette erejét a hiú küzdelemben. Legyőzetvén, meghódoltak ők is; de a magyarok fejedelme, a ki lesújtotta, kegyelmével ismét fölemeli őket: függetlenségöket elvesztik, de megtartják birtokukat. Árpád az erőssel viadalra szállt, a fenhéjázót megalázta; de a hódolatért kegyességgel fizetett és a békejobb nyújtására kézszorítás volt a válasza. Népének a fegyverrel hódított földön új hazát szerzett, és a hódolt lakosságban új szövetségeseket. Hogy példát adjon népének, Marót leányát fiával, a

Csepel-szigeten született Zsolttal jegyezte el. Egyesség a nemzetek erejének, virágzásának és tartós életének alapja!

8. **Árpád halála, sírja, emléke.** Így töltötte be hivatását az első magyar fejedelem, kinek dicsőségét ezer év története hirdeti. Örök nyugalomra térte után, 967-ben hamvait ősmagyar szokás szerint folyóvíz mellé, azon kis patak forrásához temették, mely a romjaiban maig is látható római vízvezetéken Ó-Budába folydogált. Itt a nemzeti kegyelet által megszentelt helyen a magyarok kereszténységre tértével Szűz Mária tiszteletére egyház épült, melyet Fejéregyháznak neveztek. A török uralkodás alatt ez egyház elpusztult és a nagy honalkotó hős sírjának helye ma pusztán, ismeretlenül áll. «Hamvait emlékkő nem jelöli: élő emléke egész Magyarország!»

Sebestyén Gyula.

BÖNGESZET EGY RÉGI KÖNYVBEN.*

A *régieknél* sok oly eszmét találunk, melyek ma sincsenek felkarolva s melyek mégis a legnagyobb figyelemre méltók mindazokra nézve, kik a nőneveléssel foglalkoznak, vagy iránta érdeklődnek. Ily figyelemre méltó, egészséges eszméket találunk Kovács Pál, a jó orvos-doktor könyvében, mely ezelőtt egy félszázaddal jelent meg; s mivel bizonyos, hogy e könyvet csak kevesen ismerik, (nem tudom jelent-e meg újabb kiadása, nálam a legrégibb kiadás van) feltettem magamban, hogy főbb részeit a *Nemzeti Nőnevelés*ben ismertetni fogom.

Már maga a tartalomjegyzék is igen érdekes: *Bevezetés.* Nőnem, Nőnemi méltóság. Nevelés szüksége. Fiu- és leánynevelés. Nemi különbségek: *a)* testiek, *b)* lelkiek. *Nevelés. Első rész.* TESTI NEVELÉS. I. Egészség. a) *Táplálás.* b) *Ruházat.* c) *Foglalatosság* (mulatók és hasznosak). d) *Álom.* II. Szépség. *Második rész.* LELKI NEVELÉS. I. *Általános észrevételek.* Hiúság. Kevélység. Fínomság. Tűrelem. Asszonyiság. Vidorság. Bizodalom. Vallás, babona. Szeretet. II. *Az elme tudományos képzése:* Tanulás. Társalkodás. Olvasás. Színházak. Nemzetiség. III. *Szenvedélyek:* Szerelem. Öröm. Bú. Harag. Irígység. Végszó.

Az „*Ajánlásban*", mely a könyv irányáról azonnal tájékoztatja az olvasót, ezeket mondja a szerző:

* *A' nevendék nőnem*, írta Kovács Pál, Orvos-Doktor. Pesten, Trattner-Károlyi nyomtatása, Urak' utczája 612. Méltóságos Tolnai Festetics Antonia Asszonyság ő nagyságának, méltóságos Szalai ifjabb Gróf Barkóczy János Úr ő nagysága Hitvesének méltó hódolattal a szerző. (1833.)

«A *nevelést* legczélirányosabbnak tartom — leendő *nevelőkön* kezdeni; mert varázs erővel hat a boldog hajdan az ember lelkére, s a szokásokat, melyeket kis korunkban beszíttunk, másokkal is később bevétetni iparkodnak. — Ezért úgy fog az anya nevelni, a mint őt nevelték, s innét a régi igaz magyar példabeszéd: „*nézd meg az anyját, vedd el a leányát!*“ Ha hát a nőnem nevelése növendék korban bizonyos józan elveken — Grundsätze — alapúl, ez által már az egész utókorról gondoskodva van; mert az anyai tejjel sok jót beszíhat a csecsemő, — testi ereje csak anyjának hű ápolásai közt fejlődhetik ki legjobban, s lelke első kis mozgásait az anyai példaadásokhoz mérve, úgy fölleng ég felé, vagy marad a földön törpén: a mint első próbái vagy okosan elősegítették, vagy szolgai járomba szorítva, elnyomattak.... stb.; mert ha Ti (nők) virúltok, virúl csak a földi éden, s báj és élet derűl a zordon néma vidék fölé, melyet ti lelkesítetek; Ti lehettek minden jónak és nemesnek legkellemesebb apostolai — hazafiúság és polgári erény csak a Ti vezérnyomaitokban kelhetnek ki, s fejlődhetnek bájvirágokká, a férfias erőn s gondos ápoláson később gazdag, boldog gyümölcsözésre hozandók!»

És a mily lelkesedéssel a fiatal orvos-doktor a nőkről és azok «czélirányos» neveléséről szól, épp oly lelkesen s mondhatjuk szakavatottan is értekezik a helyes nevelés kellékeiről és főmozzanatairól. Felkérem a szíves olvasót, kísérjen el böngészetemen; biztosíthatom, hogy nem fogja megbánni.

A «nőnem» és «nőnemi méltóság» felíratu fejezetekben a «nő» szó származásáról szól s arra az eredményre jut, hogy a *nő* szó a nagy emberi nem *nevelőjét*, tenyésztőjét jelenti. Azután egy kis történeti elmefuttatást tart a nőnemnek a különböző nemzeteknél való helyzetéről; említi Aegidius Menagius III. bölcs asszony- és leányról szóló könyvét, melyben pl. el van mondva, hogy *Chiron* leánya, *Hippó*, a természetet vizsgálá, — *Aspázia*, *Pericles* felesége ékesszólásban gyakorlá magát, — *Clea* szeretett könyveket olvasni, — *Miró*, az asszonyi életről gondoskodni, — *Euridice* gyermeknevelésről tanúlt és tanított, — *Arignote*, *Pythagoras* leánya verseket irogatott, a mi — habár, úgymond, ez egyik túl-

ságból a másikba való csapongás — a mellett bizonyít, hogy mint tudta magát a nő már a régi időkben is kedvező körülmények közt fölemelni a mindennapi dolgok felett. — A középkorról szólva azt mondja, hogy a XVI. századig nem volt egyéb az asszony alacsony rabszolgálónál, nem gondosztó barát, nem erkölcsöt nemesítő lény; hanem egy hitvány, de mellőzhetetlen *dolog*, szükséges, de meg nem becsülendő házi bútor.

Mohammed, daczára annak, hogy a soknejűséget megengedte, mégis igen közel járt a nőnemi méltóság eszméjéhez, mert pl. *Mózes* nővérét, *Krisztus* anyját, saját feleségét *Cadichát* s lányát *Fatimét* a szentek közé számlálta; egy alkalommal pedig, mikor egy szép fiatal nő azt kérdezte tőle, hogy nem nyert volna-e benne szebb és jobb feleséget, mint Cadichában? — így felelt: «Jobb senki sem lehet; mert ő hitt bennem, mikor az emberek engem megutáltak; gondoskodott szükségeimről, midőn a világtól üzőbe vétetvén, szegény valék!»

Az újabb kor szelleme, a reformáczió, a lovagrendek magasabbra emelték a nőnem méltóságát. Az erkölcsök általános csínosodása s szelídülése valami magasabb, illőbb szellemet adott kivált a két nem egymással való társalkodásának.

Történeti elmefuttatásában itt-ott költői hévvel emlékezik meg a nőnemről és méltóságáról, bebizonyítván, hogy a nőben is megvan a nemesebb, a magasztosabb és eszményi iránti *tehetség* és *hajlam*. A „*Nevelés szüksége*" felíratu fejezetben mindenekelőtt azt mondja, hogy «elkerülhetetlenül szükséges egy okos testi és lelki *nevelés*. Mert mi haszna — úgymond — ha sugárzik is szent fáklyája a szelídebb, a mélyebb eszméletnek, ha lankadt szemeken ennyi dicső át nem sugározhatik, — ha magas a gondolat, de törpe a termet, — s ha azon láthatatlan szellemi remekek mellett egy nyomorult, nyavalyás testbe kell a testi kellemek után is tekintő földi szemeknek ütközniök! És viszont, sugározzék bár a legtisztább éj csillaga a deli arczról, mosolyogjanak életet a rózsaajkak s kellemekkel dús nyulánk termet igézze a férfi gyulékony érzékeit; mit ér, ha nem lélek, csak állati fény ragyog a szemek csillagán, — ha ügyetlen megnyilta a rózsaajkaknak üres gondola-

tot árul el; ha a deli termeten egy, a lélekkel rokon szellemi grácziája nem árad el?! Egy ily kegynélküli képre — Bild ohne Gnade — a míveltebb lelkű, magasabb eszméletű férfi méltán vállat vonít, s bámulja egy-két múló perczenetig, azon bizonyos nemével a bámulásnak, melylyel egy igézőn festett ábrázolatot szoktunk bámulni. Csak ha ép test ép elmével díszlik, s ennek tehetségei kelletig kifejtetnek; czélirányos lélek-formálás pedig mérsékli a szenvedélyek árját, melybe oly könnyen veszendő a könynyelműn fontoló ész: csak így ragyoghat a nőnem érdemlett méltóságában; csak ilyekről énekle az örök hírű német költő e dalában:

Ehret die Frauen, sie flechten und weben
Himmlische Rosen ins irdische Leben,
Flechten der Liebe beglückendes Band!

Ezt pedig csak czélirányos testi és lelki nevelés teheti. Ki tagadhatná azért ennek szükségét, mindenek fölött kivált a nőnemnél, mely e tekintetben annyira el van hagyatva, s pedig annyi veszedelemnek és tévelygésnek kitéve, — melyből utóbb nevelők válnak, pedig leghajlékonyabb gyermekkorunk első nevelői!»

«Ne gondolja pedig senki», — így folytatja a *„Fiú, és leánynevelés“* czímű czikkben — *„hogy ha valaki izmos, lelkes férfiút nevel, tudjon az a növendék leányból szintén egészséges, gyengéd asszonyt formálni. Egészen más testalkattal lép pályára a fiú, s különböző czél felé tör magas szellemi erejében; míg a finomabb alkatú leány, lágy érzelmek közt andalg nőnemi gyengédségében, kijelölt útján.“*

Ezt egy *orvos-doktor* ezelőtt 49 évvel mondta, — s még ma is vannak úgynevezett *nevelők*, a kik tagadják, hogy a fiú- és leánynevelés között különbséget kell tenni! Mily szükséges, mily elengedhetetlen, hogy a férfitanító-képző intézetekben kifejtessék, a *mindkét nemü* növendékektől látogatott gyakorlóiskolában pedig megmutattassék, hogy a vegyesnemű iskolában mint kell bánni a fiúkkal és miként a leányokkal! Hogy a falusi nőkben rendesen oly kevés gyengédség, de annál több nyerseség található, azt nem annyira azon körülménynek tulajdonítom, hogy egész környezetük

is nyers, hanem annak, hogy a tanító csak ritka esetben tesz különbséget fiú- és leánynövendékei közt, vagy ha tesz is, ez legfeljebb a büntetésnemek alkalmazásában áll, mert azt már az az olvasni nem tudó oláh preczeptor is tudja, hogy a leányt nem szabad úgy megverni mint a fiút!

Szerző áttér azután a két nem között levő különbségekre, s bár úgy erre, valamint a testi nevelésre, az egészségre, táplálásra, ruházatra és foglalatosságra vonatkozólag igen figyelemreméltó tanácsokat ád, nekem — kinek e folyóirat szűk kerete valamint azon körülmény is parancsol, hogy főkép tanító- és nevelőnők számára böngészek, — csak a „*Mulató foglalatosságok*"-nál szabad ismét egy kissé megállapodnom.

A *játék*ról szólva azt mondja szerző, hogy az a boldog gyermekkor varázs-édene, melyen erősül a test, vidul, elevenül a lélek, s hová oly mennyei bájjal ragad vissza későbbi évek múltával is, hű barátnénk — az emlékezet! Általánosan tapasztalható e részben, mint válik külön a két nem egymástól növendék korában, s míg a zajosabb lelkű fiú bérczeket mász, vagy nádlován kis csoportja előtt hatalmas generali hangon sereget igazgat s vezérel tűzbe: addig a szelídebb leányka szerényebb otthonisága csendes körében, mintegy eleve szoktatja magát jövő rendeltetéséhez, fabábokat ápol kisded karjain, ruhákat készítve annak tarka rongyokból,— vagy főz, fatálakból konyhát építve magának, s élénken osztva ki szolgálóinak gazdasszonyi parancsait. Ím, a természet maga mutat hát itt útat a nevelőnek, míg merészebb tökéletekre edzi zajos játékain a tüzes fiút, s szelíd házi asszonynyá formálja apró bibelődésein a gyengéd leánykát. Veszedelmes lenne azért a kettőt összezavarni, s bérczre küldeni pajkos fiúkkal a félénk leánykát, — vagy csendes konyhajátékra szorítani fellengő vágyaiból a merészebb fiút; — olyan játékokban is, melyek vegyesen üzethetnének, fiúktól és leányoktól, mint holmi szabadabb testgyakorlások, futkározások, hatos futó, szembekötősdi stb., jónak látom egymástól elkülöníteni a két nemet, mely ily esetekben gyakrain szerénytelenebb szabadságokat is enged magának egymás fölött.— Egyebeket elhallgatva, csak holmi lakodalmi ünnepléseket emlí-

tek, melyeknek ülésére oly igen hajlandó játékból a két nemmel vegyes gyermeki társaság, s mi befolyásuk a gyermeki gerjedékeny lélekre? — Semmi köze úgy hiszem az egyik nemnek a másikhoz, míg érettebb korban egymást méltányolni illően nem tudja, s valódibb érdemeket nem sejthet egyik a másikban, melyek kölcsönös tetszést nyerjenek. — A szilaj pajkos fiú mindég csak félvállról nézi, sőt gúnyolja önereje büszke érzetében a gyengébb leányt, s vegyes társalkodás azt veszekedésre, durvaságra, — emezt nyelvességre szoktatja. Természet műve az, hogy bizonyos nemi gyűlölet tartson korlátot a két nem között nevendék korban, szent hát ez idegenkedő ösztön itt, hol meghittebb egyesség nem is volna kívánatos. Felvigyázók alatt egyiknek a másik játékait kis időre résztvétlenül megnézni, igen, ez lehet; mert ilyenkor egy kis ösztönül szolgáland a vendég előtt figyelmet ügyességet tüntetni ki; de ez ritkábban, csak felvigyázók alatt, s mint mondám, beleszólás nélkül történjék. — A «táncz»-ot szerző a leányoknak megengedi, de csak a következő feltételek alatt. — «Gyermekeiből s kivált leányaiból, úgy tartom, egyik műveltebb szüle sem akar egy idomtalan mozgó hústömeget formálni, — könnyűség és gráczia kisérje kivált a nőnem minden mozdulatát, — tündér léptekkel mintegy tünedezzék csak előttünk a szép, mert a szépség ideálja is csak úgy leng képzeletben, széles és mély nyomát nem hagyva a földön. S a táncz az, mely a testnek e külső díszét neveli, mely határozott állást ad a termetnek, rendet és lepkei könnyűséget a mozdulatnak, s mely nemzeti bélyeget nyomva a tánczolóra kellemes muzsika mellett kedvet derít, eszméletet magasít s fínomítja a lelket. — De figyelni kell e részben: 1. hogy tanulása már gyengébb korban, midőn még könnyű a test. hajlékonyabbak a tagok 7—8-ik életévben elkezdődhetik. 2. Inkább nyáron mint télen taníttassék, mert akkor alkalmatlanabb bár a meleg, de nincs annyira veszedelmes meghüléseknek kitéve a felhevült életműség. 3. Portalan teremben s ne huzamosan taníttassék, valamint nem holmi lábficzamitó balett-ugrások, — inkább közéletben is használható, kevéssé fárasztó, könnyű tánczmemek gyakoroltassanak. 4. Evésre, ivásra szoros felügyelet legyen, hogy terhelt gyomorral ne kezdőd-

jék, s hideg italon ne végződjék a táncz. 5. Táncz után tüstént nyugalomra ülni nem tanácsos, — inkább lassú sétálással történjék a pihenés, s ha lehet, nem a tánczteremben, hanem egy másik portalan szobában, melyet tökéletes kihülés előtt elhagyni szabad ne legyen.» — A „*zenéről*" azt mondja, hogy ez a léleknek szívet emelő foglalatossága, egy kis testi ügyességgel párosítva, — ízlést finomít, kellemetes időtöltést szerezve a játszónak és másoknak is. Azért, kivált a finomabb nőnemnek nélküle ellenni — ki nem pótolható hiány. — A mi az eszközöket illeti, leginkább a zongorát és a guitarret ajánlja, a hegedűjátszást, bár legyen itt-ott egy-két hegedűsnő, már a nőnemnek testalkatja, mint a teltebb mell, vastagabb kar és rövidebb, puhább ujjak, — alkalmatlanná teszik; a fuvó-eszközöket pedig az általában gyengébb s kisebb tüdők tiltják. — A „*rajzolás*"-ról így nyilatkozik: «Ezt középrendű növendékeknek kivált taníttatni, helyben nem hagyhatom, hacsak igen kitünő talentum mellett csupa művésznőt nincs okunk valakiből formálni. — Ez ismét ülést kíván s időt lop, és mellette szemrontó. Már pedig egy tökéletes nőnek épen ezektől kell őrizkednie; mozgásban legyen ő, munkás életet élve kis körében, s szemét kimélje, mely finom varrás és tűz körül forgolódás által — mik nőnemnél el nem kerülhetők — úgy is eleget szenved. — Főbb rangúak, kiknek minden foglalatosságuk csupa mulatság lehet — ám gyakorolják magokat e szép mesterségben is, de *csak éles látás böségében*. — A mulattató foglalatosságokról általában megjegyzi, hogy az okos *játék* lelket és testet egyformán ébreszt és gyakorol, — már a *táncz* inkább csak testi, kevés szellemivel, a *zene* pedig és *rajzolás* inkább csak szellemi foglalatosság, egy kis testi mellett. — «Játszszék hát a gyermek» — úgymond — «korának reggelén, egyformán kezdve így testi és szellemi erejét kifejteni, mely két erőnek a vegyülete tánczban és zenében legillöbben s több haszonnal hathat a növendék lelkére».

Nem kevésbé érdekes, a mit a „*Hasznos foglalatosságok*" fejezeteiben mond. Bevezetésül így szól: «Minél közelebb jut a nevendék serdüléséhez, azon ponthoz t. i. melyen szellemi és testi egész erejében magát a nőnemi életmüség már kifejtendő; annál czél-

irányosabb lesz játékról s mulatságokról egy kis hasznosabb foglalatosságra szoktatni őket. Eddig elég volt, ha folyvást *tett* valamit, — a 10—12-ik évben evvel meg nem elégedve, méltán kérdhetjük, hogy *mit* tesz? Addig foglalatoskodott a jól nevelt kis lány azért, hogy ne *hanyéljen*, s most már foglalatoskodjék azért, hogy valami *látszatja* is legyen!» A hasznos foglalatosságokhoz a *kézimunkákat, a főzést* és *a kertészkedést* számítja szerző, s szinte nehezemre esik, hogy talpraesett fejtegetéseit egész terjedelmökben ide nem iktathatom. Lehet azonban, hogy más alkalommal, mikor e tárgyról tüzetesebben fogok szólni, erre is visszatérek.

A könyv „*második rész*"ében a „*lelki nevelés*" tárgyaltatik. A fölötte érdekes általános nevelési észrevételekben ezek a legjellemzőbbek:

„*Asszony nevelje a leányt*, mert egy nemben rokon érzelmek fejlődnek ki, melyeken barátsággal s bizodalommal szövődnek össze a lelkek, s csak ily lelkek formálhatják, művelhetik egymást. A két nem egymás ellenébe van téve, melyek között egy bizonyos *nemi kontraszt* szerelmet szül, — barátságot ritkán. S innét ritka a férfi, kinek igaz asszony barátja volna a szó valódi értelmében, és viszont, — mert a barátság *hasonlót* keres, nemre, korra, véralkatra és sorsra nézve, míg a szerelem *ellenkezőn* gyúl fel. — De meg zajosabb, szabadabb is a férfi társaság, melyben könnyen elszilajodhatik a növendék, hogy valódi gyengéd asszony belőle soha nem váland.

„*Vidor és élénk legyen a leánynevelés*, hogy mire nagy hajlandósága van — *érzelgés* ne fészkeljen lágy szívébe. — Holdvilágon andalgás, sohajtások és köny a boldog múltra, gyáva kesergés egy haszontalan olvasáson, s több ily idétlen érzékenykedések, úgy hiszem egy férjet sem fognak mulattatni. Földi pályára — mely borúlt és derűlt, virágos és tövises — kell szoktatni előre a növendéket, nem csapongó képzelmeken ideák-világba repkedtetni, melyet maga alkot magának a gondolat, s melyből ha földi létre — mint gyermek álmából — ébresztetik, sírva fakad. Innét aztán az ideggyengülésből származott sokféle görcsbaj, s innét az orvost, férjet és mindent tűrelemből kifárasztó méhgörcs (hysteria). Ta-

nulja a nevendék, hol lehet megragadni az élet kedveket, — de kétségbe nem esni, ha néha helyettök az életgondok őt kapják nyakon. S ezt elérjük, ha növendékeink figyelmét szüntelen a világon tartjuk, holmi bűbájos mesékkel lelkét nem ingerelve; ha az élet jó s rossz oldalait megmutogatva, illő keménységgel párosítjuk az asszonyi gyengéd, olvadékony szívet; ha egy nyomorúlt kolduson vele könnyeket nem hullajtatunk, hanem alamizsnát adatva véle emlékeztetjük, mily sok oka van neki ezen szegény fölött örülni az életnek, s kettős ösztöne a munkássághoz, hogy hasonló szerencsétleneknek javaiból juttathasson; ha megismertetjük őt a természeti dolgokkal, hogy gyönyörködjék még annak borzasztó játékaiban is, és a villámok tűzczikázásikon, s föld ingató dördületein sötét fellegeknek, a helyett, hogy vánkos közé rejtőznék, s ájulva, segedelmetlen rogyna szükség esetében össze; illő óvakodás mellett kedvét lelje, hogy egérnek, póknak, békának meglátásán halálra ne sikoltsa magát, mást is elrémítve, s haszontalan ijedelmet, bajt okozva gyakran magának! És csak így lehet a növendék önálló, s erős katakterű; — így daczolhat világi bajokkal, melyek rajt soha tökéletes diadalt vehetni nem fognak; s így használhatja okosan e maroknyi életet, maga és az, kivel valaha közelebbről kötendi össze sorsa, — örök sopánkodás s mutató panasz és nyavalyák helyett».

Íme, egy egész neveléstan dióhéjba szorítva!

„*Iparkodjunk nevendékeink szívébe jókor becsepegtetni a tiszta vallás szent csepjeit,* csak ne túlütésig! Vallásos buzgóságra nagy hajlandósága van e nemnek, mely igen könnyen *babonáskodásra* fajul. Asszonyok közt leljük még ma is azon barna jóslónőket, kik egy darabka szalonnáért, balmarkunkban látják a világ minden szerencséjét. Asszonyok lelnek máig is gyönyört álmok látásában s azoknak magyarázatában, ők vetnek kártyát s űznek sokféle babonáskodást. — Azért iparkodjunk nevendékeink körűl, hogy e babonás hajlandóság okos tanítások által megtisztítva, egy felséges, tiszta *vallási buzgalomra* magasuljon. Ne engedjük meg nevendékeinknek álmukat elmondani, ne hallassunk velök haszontalan jóslatokat, bűbájos meséket. A nagy természet legyen tanuló köny-

vük, melynek gazdag tárában az Istenség magas képzetét személyesítve látandhatják minden kis füvecskén.»

„*Oltsuk szíveikbe a szeretetet*, ezt az égi szikráját tisztább lelkeknek. *Szeretet* a nőnem világa, melyben oly nyájasan öleli az egész emberiséget. Szeretet legyen hát nevendékeinknek minden műve, törekedése s végczélja: hogy szeretve mindent a nőnemi lélek felséges érzelmével, közkedvességet nyerjen mindentől ő is; hogy szeresse *Istenét, hazáját* és *nemzetét;* szeresse szüleit, rokonait és az egész emberiséget, — s ezért ő is viszontszerettessék!»

Megfontolásra méltó dolgokat tartalmaz „*Az elme tudományos képelése*" (képzése) felíratú fejezet is, melyben 1. a tanulás- és társalkodásról, 2. az olvasásról és olvasmányokról, 3. a színházakról, és 4. a nemzetiségről van szó. A mit a két utóbbiról mond, azt szóról-szóra igtatom ide. «A színházak — szerző szerint — épen nem valók gyermekeknek, mert nekik aludniok kell, hogy korán kelhessenek. De még különben is a gyermek magasabb költészeti művekhez úgysem ért; a mit megérthet, az ismét érzelgővé, ideálissá teszi, — képzelmeket gyújt, érzeményeket költ a kebelben, melyek mindég tanácsosabb, hogy nyugton maradjanak. Azonkívül az esti fény szemrontó, — télen hideg, nyáron meleg a színház. — A híréért mégis néha dal- vagy táncz-játékokon, melyekből keveset ért, csak lát és hall — jelen lehet a növendék; de serdülő korban is, midőn mintegy privilegiumot nyer már nevelőitől színházba járni, csak elmés — nem aljas — víg darabokat javaslok nézetni, melyek életképeket mutatnak, melyekben néha ön csekély személyünket is feltaláljuk, s nevetünk — és nevetünk; mást semmit!»

— Hej, de máskép tesz sok szülő, a ki *leányai* számára is ott látja a képző iskolát a selejtes franczia bohózatok csarnokában! Mert hát ez a divat, — ez a chic! S a mit az iskola, a nevelő egy év alatt felépít, azt egy rövid est ismét lerontja.

A „*nemzetiség*"-ről szólva ezeket mondja szerző: «Hol kívánatosabb ezt fölgerjeszteni, mint a késő maradék első ápolóinak gyengéd keblében, a királyoknak, hősöknek, haza apáinak, tudósainak, művészeinek — első nevelőiben? *Úgy neveltessenek azért*

a leánygyermekek, mint azt minden külön nemzet saját szelleme megkívánja. Tanulja ismerni a növendék hazáját, annak történetét, szokásait, múlt és jelen állapotját, annak lelkesebb fiait, hőseit és tudósait, — hogy ezekhez hasonló magzatokkal ajándékozhassa meg egykor viszont azt. Tudja és beszélje mindenek fölött *hazai nyelvét*, mert csak úgy válhat ez általános nemzeti nyelvvé, ha méltó hódolással hallhatja azt a nemzeti ifjúság rokon ajkú *szépeitől*. Buzdítsa és lelkesítse a derék nőnem a hon javát, dicsőségét magasítni törekedőknek szíves iparkodásaikat; mert valóban csak az ő kezökben van letéve mindezekre a mód és az alkalom, s visszaélni e szép birtokkal nem hiszem, hogy férhetne a jeles nőnem magas lelkéhez. — Ha a *hazai szép* (nő) idegen nyelven szól, midőn minden más hazaiért buzog; ha csak a külföld divatinak, szokásinak, fiainak és nyelvének akar idétlen majma, s vak bálványozója lenni a hazaiak felett : úgy aláfordítja bús fáklyáját a nemzet geniusa, s méltán elfordítja nyájas elkeseredett arczát egy oly népről, melynek virági más éghajlat alatt, idegen kertészektől kívánnak ápoltatni; holott tápláló nedvöket hazai földből szívják!

Nemzetiség nélkül állandó karaktere jelleme a nőnemnek sem lehet, — gyenge nádként fog az hajlongani jobbra és balra a leggyávább szél fuvalmára, bárhonnét jöjjön is az; s melyik lelkes nő kívánna egy ily hitvány nádnak tartatni ? !"

Íme a „*Nemzeti nőnevelés*" néhány mondatba foglalt programmja!

Igen, jöjjön el a te országod, légy általánossá e szép magyar hazában : *észszerű, magyar nemzeti nőnevelés!*

Bánfy János.

KERTÉSZKEDÉS A SZOBÁBAN.

Az 1878. év nyarától kezdve nevelőnői állást foglaltam el Z.-éknél, kik télen Budapesten, nyáron át pedig hevesmegyei szép birtokukon gondosan ápolt park közepén fekvő ódon kastélyban laktak. Tartózkodási helyünk igen kellemes volt. A természettől kissé egyhangú vidék fődiszét a kastély körül elterülő park képezte, mely különféle alakú és színezetű fái, bokrai által festői szép vidék benyomását keltette a szemlélőben. Gondom volt rá, hogy kis tanítványommal a lehető legtöbb időt töltsem ez árnyas fák alatt, melyek oly mértékben voltak lelki gyönyörűségünk, mint testi üdülésünk okozói.

El is szomorodtam, midőn észrevettem, hogy a városba költözéstől csak egy pár nap választ el. Nem gyönyörködhetem többé — gondolám — a szeszélyes alakú falombozatokban, a kiváló dísznövények sokféleségében; mindabból, mi új otthonomat itt oly végtelenül kedvessé tette, nem lelek föl a városban semmit, s a fárasztó tanulás és tikkasztó szobalevegő után a siketítő utczai zajban végzett séták kis tanítványomat s engem föl nem üdítenek,

A kertész, a jó öreg Pali bácsi, vigasztalt meg némileg. Felküldi ő — mondá — a legszebb levélnövényeket, s azzal oly barátságosan, oly kedvesen fölékesíthetjük a nagyságos úrék lakását, hogy öröm lesz nézni. — Hozzá is fogott nagy buzgalommal a pakoláshoz, én meg kis tanítványommal — minthogy a fölbomlott házirend tanulásunkat úgy is megzavarta — segítettem neki.

Egyetértésünk azonban fölbomlott mindjárt a munka kezdetén. Én az útnak indítandó csoporthoz állítottam egy sereg Gloxineát, melyekről előre elképzeltem, hogy kövér, molyhos, többnyire ezüstszínű leveleikkel és színgazdag — piros vagy kék

árnyalatú — virágaikkal díszére fog válni a többi levélnövényekből egybeállított csoportozatoknak. Nagy levertséget okozott tehát, mikor láttam, hogy a kertész szó nélkül visszaállítja kedvenczeimet előbbeni helyükre. Kérésre fogtam a dolgot; ő tagadólag rázta fejét. Komoly interpellatióhoz folyamodtam, s ekkor a következő fölvilágosítást adta:

— A Gloxineák, mint a gesneriaceák minden faja (Gesnerről a XVI. században Zürichben élt nagy botanikusról neveztetnek így) alkalmatlanok a lakóházak téli ékesítésére. Szeptemberben, legkésőbb október közepén, beszüntetik virágzásukat s leveleiket is elhullatván, következő tavaszig pihennek. Ez idő alatt száraz, fagymentes helyen kell őket tartani, s februárban friss földbe ültetni; így nyáron át szép leveleiben — ősz felé pompás virágaiban — ismét gyönyörködhetünk.

Le voltam győzve s belenyugodtam, hogy a szállítmányt a szárnyas és legyező levelű pálmákból, Yucca- és Dracoena-fajokból, Tillandsia Zebrinából, Philodendronból, Calla aethiopicából, Cactus és Ficusfélékből, díszfüvekből és végre a páfrányok változatos csoportjából állítsa egybe. Végre is különböző színű és alakú leveleik által ezek is elég változatosaknak igérkeztek, s ezeket tartotta ő téli szobadíszül legalkalmasbaknak. «Hanem oda fönt én már nem gondoskodhatom a virágokról, öntözgessék rendesen» — adta utasításúl. — Megígértük.

A városban aztán gondunk is volt rá, hogy az inas egyetlen egy nap se mulaszsza el a növények rá bízott öntözését, s magunk is gyönyörködvén a csinosan rendezett növénycsoportok üdeségében, büszkék voltunk, ha látogatóink magasztalásokkal halmoztak el érte.

Örömünk azonban nem tartott soká. Legelőször a páfrányleveleken kezdtek szürkülni, behúzogatták finom tollszerű leveleiket, összezsugorodtak s csakhamar olyan sajátságos zörgéssel feleltek az érintésre, mely kétségtelenné tette élettelenségüket. Pedig olyan pompás helyük volt, legközelebb az ablakokhoz, s hébe-hóba még napfényt is kaptak! — Azután a csíkos Zebrinákon vettünk észre olyan gyanús barna foltokat, melyeket a növények beteges állapo-

tának kellett tulajdonítanunk. Hogy nem csalódtunk, korán meggyőzött bennünket a legszebb példányok gyors elpusztulása. — A többi fajok is rövid idő múlva színöket változtatták; fényök elveszett, leveleiket hullatták s az egész gyűjtemény mintegy két hónappal a városba költözés után sápadt, lankadt, beteges kifejezést öltött.

Pedig az öntözésben nem volt hiány, sőt a mint a pusztulást észrevettük, megkettőztettük a vízmennyiséget, melyben azelőtt részesültek. Mindhiába! inkább a szomorúság, mint az öröm érzetét keltették bennünk, ha rájuk tekintettünk. Kis tanítványommal most mind gyakrabban kerestük föl a virágkereskedések kirakatait, hol az üde, szebbnél szebb nyíló-virágok nézegetésében gyönyört és némi kárpótlást találtunk. Sőt nem is értük be vele, hogy az ablaküvegen keresztül nézegessük; be-beállítottunk a virágkereskedésekbe s minden másod-harmadnap megvásároltunk egy-egy megtetszett példányt, hogy az otthoniakat kissé fölfrissítsük velök. Csakhogy a mieink hervadása még feltűnőbb lett ez által. S a hervadás okát már csak azért sem tudtuk kitalálni, mert majd mindeniknél más-más alakban jelentkezett. A pálmák leveleinek hegyei száradni, a Philondendronéi egészben sárgulni s a legtöbbéi hullani kezdettek. A sok töprengésnek az lett a vége, hogy Pali bácsit egy új szállítmánynyal a városba rendeltük s a pusztulásnak indulókat ápoló gondjaira bíztuk.

A mint összeránczolt homlokkal s fejcsóválva a kosarakban s állványokon a régi cserepeket újakkal cserélte ki, láttam rajta, hogy minket tart a pusztulás okozóinak. Kérdésemre nem is habozott ezt kijelenteni, hozzá tevén, hogy a virágokat «agyonöntöztük». «Mert», igyekezett magát kimagyarázni, «az öntözés a legnagyobb gondot, figyelmet épen a szobában tartott növényeknél követeli. Nem elég, ha buja, gazdag talajt adunk a növények alá, s világos, napos helyre állítjuk, mert megsínylik azok nagyon, hogy a folytonos friss levegő, az eső és harmat híjával vannak. Azért azonkívül, hogy naponként friss levegőt bocsátunk a szobába, s már a növények kedveért is rendesen szellőztetünk, a legnagyobb pontossággal ügyeljünk az öntözésre.»

«Az öntözésnél», folytatá, «a szobában tartott növényeknél ép úgy, mint a szabadban, tekintettel kell lennünk a *növények fajára, tenyészeti viszonyaira* és az *időjárásra*. Lám a páfrányfélék szárazság, a többiek túlságos nedvesség miatt pusztultak el. Azonkívül a páfrányok fáztak is az ablak közelében, azok inkább kevesebb világossággal is beérik, csak több meleghez jussanak. Legjobb helyük lett volna itt a kandalló közelében; ilyen helyen, ha lombjaik között gyakran keletkeztetünk nedves levegőt egy kis vízporlasztó készülékkel, megmaradnak buja növekedésükben. A nedves és mérsékelten sötét meleg, ha nem erősíti is a növényeket, növekedésüket nagy mértékben fokozza; igaz, hogy túlságba hajtva, meg is erőlteti őket.»

«Általában megjegyezhetjük, hogy minél gyorsabb, erőteljesebb növekedésben van valamely növény, annál több vízre van szüksége. A víz közbejöttével dolgozza föl a belsejébe fölhalmozott tápláló anyagot levelekké, szervekké. De azért a túlságos nedvesség minden fejlődési fokozatban károsan hat, a földben levő szerves anyagokat erjedésbe hozza, — mint mondani szokták, a földet megsavanyítja. — Ilyenkor a gyönge szívó gyökerek a növény telítettsége miatt nem működhetnek, romlani, rothadni kezdenek, a nedvesség keringése a növényekben megakad. A nedvek ilyen pangását, romlását jelölik a levelek sárgulása, hullása, a levelek foltjai stb.»

— De honnan tudhatom, hogy mennyi nedvességet kíván valamely növény, s mikor van ismét öntözésre szüksége? — szakasztám félbe az öreg urat, ki úgy látszik, igen jól érezte magát oktatói szerepében.

«A cserepes növényeket», vette ő fel ismét a szót, «csak akkor kell öntözni, ha földjük már egészen kiszáradt. Természetesen itt túlságba menni nem szabad. A föld szárazsági fokát különben könnyen megítélhetjük annak megtapintása s a cserepek megkopogtatása által; a cserepek ugyanis a föld száraz állapotában éles, üres hangot adnak. Azonban legtöbb esetben nem elég csak a felül fekvő földréteg szárazsági foka után indulni; mert ott a párolgás nagyobb s könnyebben szárad ki a föld. A cserép alján

is könnyen megvizsgálhatjuk azonban a földet. Így!»... Ezzel egy kezeügyében fekvő cserepet bal kezébe vett; s azt a benne levő növény szárát jobb keze mutató és középújja közé illesztvén, jobb tenyerébe fordította, ekkor balkezével a cserép fenekére gyenge ütést mért s a cserepet a növény gyökereiről könnyedén leemelte. A föld megtartotta a cserép alakját, s meg is tartja mindig, ha csak a föld nem túlságosan száraz vagy nedves.

«A cserepek ilyen leemelése épen nem árt a növényeknek», magyarázta hévvel az öreg. «Ha már most így meggyőződtünk arról, hogy a növénynek csakugyan van vízre szüksége, akkor végezzük az öntözést oly módon, hogy *a talaj a növény gyökere körül tökéletesen átnedvesedjék*. Mert a gyakori fölszínes öntözésnek az szokott a következménye lenni, hogy a gyökerek csak a föld színéhez közel fejlődnek ki, a mily mélyen t. i. a nedvesség behat; ilyenkor nem csak az alsó földrétegben levő tápláló anyag veszett el a növényekre, hanem az alsó gyökérrostok el is száradnak s az egész növény táplálék hiánya és szárazság miatt szenved.»

— De hisz ezt könnyen elkerülhetjük, — vetém én közbe, — ha a cserepek alatt egy kis tálczácskában folytonosan vizet tartunk; mint ezt sok helyen láttam is.

«Mentsen isten», riadt fel Pali bácsi, «ez egyértékű volna a növények túlhajtásával s a túlságos öntözés minden veszedelmét maga után vonná. Tálacskákat ugyan rakunk rendesen a cserepek alá, hogy a fölösleges víz azokban meggyűlvén, a szobát be ne piszkítsa; de a vizet az öntözés után legkésőbb egy-két órával le kell öntenünk a tálacskákról vagy szivacs segélyével fölszedegetnünk. E mellett különösen ügyelnünk kell arra, hogy az öntözés által a talaj hőfokát tetemesen le ne szállítsuk. Ha nincs módunkban állott vizet használni, akkor enyhítsük meleg víz hozzáadása által az öntözéshez használt víz hidegségét, ügyelve, hogy az a növények gyökere körül fekvő föld hőfokával lehetőleg egyenlő legyen. Végre nehogy a víz igen erős sugárban érje a növény gyökerét, végezzük az öntözést — ha csak lehet — kis rózsás öntöző kannával, hogy a víz lassan permetező eső alakjában hulljon a földbe s azt egészen áthassa.»

— De mit értett Pali bácsi a tenyészeti viszonyok, meg az időjárás alatt, hisz a szobában nem érzik a növények az időjárás viszontagságait.

«Éreznek biz azok az időjárásból is valamit; annyit legalább bizonyosan, hogy a nedves, borongós időjáráskor kevesebb vizet párologtatnak el s többet vesznek föl a levegőből, mint derült, napos időben, azért olyankor kevesebb öntözést is kívánnak. A tenyészeti viszonyokra nézve pedig előbb is mondottam, hogy a nagyobb fejlődésben, növekedésben levő, pl. a virágzásnak induló növényeknek több vízre van szükségük; de a teljes virágzás idejében s a virágzás után be is kell az öntözést egy időre szüntetnünk, vagy legalább mérsékelnünk.»

«Még egyet», fejezé be az oktatást az öreg úr, «a növények leveleit néha-néha nedves szivacscsal meg kell a portól tisztogatni, s egy kis porlasztó készülékkel harmatosítani, permetezni kell őket. A legfőbb persze az, hogy a ki gondozza, szívesen bíbelődjék vele, szeresse a virágokat.»

— Ha ez a legfőbb, — mondám, — akkor megkísérlem, épségben tudnám-e tavaszig tartani a most beszállított növényeket.

Pali bácsinak, úgy látszik, tetszett ajánlkozásom, elégedetten dörzsölgette a kezeit s aztán kért, hogy segítsek neki a beteg növényeket vattába göngyölgetni, hogy a vasúthoz szállíthassa, mert még a délutáni vonattal útazik.

Pali bácsi utasításainak, — az igaz, hogy az utolsó betűig híven teljesítettem, — megvolt a kellő sikere. Ha akadt is egy-egy sárguló levél, melyet gondosan leszedegettem, az ápolásom alá vett növények nagy része megtartotta üdeségét s nagy örömömre egyetlenegy sem pusztúlt el tavaszig. Hát még Pali bácsi milyen örömet mutatott, mikor falura költözve, virágait épen szolgáltattam vissza neki! — Nem győzte eleget köszönni, hogy ilyen jól gondjukat viseltem. «Ezekkel», mondá, «nem lesz sok bajom; a szenvedett sanyarúságot (mert a növény mindig megsínyli, ha a szabad levegőt elvonjuk tőle), könnyen helyre pótolhatják.»

— Igen ám Pali bácsi, — mondám, — csakhogy a növények-

sorsa engem most a szokottnál is jobban érdekel, szíveskedjék hát nekem is elmondani, hogy mit csinál ezentúl velük.

Az öreg kertész jóízűen mosolygott. «Igy van ez», jegyzé meg, «rendesen, ha az ember foglalkozni kezd a növényekkel, azok nagyon megszerettetik magukat. — Egyébiránt az, a mit kér, nagyon egyszerű, ha kedve van, segíthet egy keveset, s az alatt minden szükséges fölvilágosítást megadok.»

«A legelső dolog», kezdé a magyarázatot, «hogy adjunk a növényeknek a szokottnál bővebb táplálékot, hogy alkalmuk legyen új erőt szerezni és erősebben növekedhessenek. Ezért a télen át kiélt földet friss, tápláló anyagokban gazdag földdel cseréljük ki, a netán száraz gyökereket levagdaljuk, a régi, száradásnak indúló ágakat lenyessük, vagy a hervadásnak indúló leveleket szedegessük le. Nem minden növénynek van azonban szüksége arra, hogy minden tavaszszal átültessük; ezt csak a bujább fejlődésüek kivánják meg, a melyek több tápláló anyagot dolgoznak föl, s igy egy télen át jobban kihasználják a földet. A lassúbb növekedésüeket elég minden második évben átültetni, de ezeket is fejlődésüknek megfelelő arányban nagyobb edénybe ültessük át, hogy kellő mennyiségű tápláló anyagra találjanak.»

— Akkor hát — véltem én — legjobb lesz tiszta levélföldet venni; abban legtöbb szerves anyag foglaltatik.

«Világért sem», sietett közbeszólni Pali bácsi, «a levélföldben igaz, hogy sok szerves anyag, de kevés ásványi alkatrész van, pedig arra a növényeknek elkerülhetetlen szükségük van. A legjobb cserépbe való földet úgy nyerjük, ha könnyű agyagos homokföldet levélfölddel s jó érett trágyával keverünk. Igen hasznos a növényekre, ha az ilyen földbe egy csekély mennyiségű csontlisztet vagy hamut juttatunk; az első a föld káli-tartalmát növeli, a másik a nélkülözhetetlen foszforsavat szolgáltatja a növényeknek.»

— Könnyű ez itt Pali bácsinak, hol a nagy kiterjedésű birtokról olyanféle talajt szerez be, a milyent akar, s aztán a szükséges ásványi trágyát s egyebet is módjában áll beszerezni; de kis háztartásban, városban — —

«Akármelyik városi kertésznél csekély költséggel beszerezhetjük a cserépnövények alá alkalmas keverékföldet», fejezte be szavaimat az öreg úr.

«De menjünk tovább», folytatá, «ha átültettük a növényeket, erősebb széltől és naptól védett helyre (de azért nem egész árnyékba ám!), szabadba rakjuk a növényeket.»

— A városban is? — jegyzém meg tréfálkozva.

«Nos hát a városban is igyekezünk, hogy több fris levegőt és napot kapjanak szegények, mint télen. Kétségtelen, hogy így is díszleni fognak, csakhogy lassabban növekednek és rövidebb életűek lesznek, mint a melyek szabad levegőn töltik a nyarat.»

Úgy vettem észre, hogy ezt egy kissé türelmetlenkedve mondta az én kertészeti professzorom, azért békítőleg mondám neki: Nem fárasztom ma többet Pali bácsi, csak azt mondja még meg, miért szokták némely helyen a cserepes virágok földjét mohával betakarni?

«Az bizony nem rossz dolog», jegyzé meg az öreg úr, «kivált a szobában tenyésztett cserepes növényeknél. A legfőbb haszna abban áll, hogy öntözést lehet vele kímélni, mivel a moha a nedvességet visszatartja; ezenkívül a föld a moha alatt folytonosan porhanyó marad s el nem gazosodik. A mohával borított növényeket aránylag kisebb cserepekben is tarthatjuk, mert a növények a cserép felé borított mohából is nyernek tápláló anyagot.»

A beszélgetés óta gyakran fölkerestem Pali bácsit, kinek tudománya iránt való érdeklődésemnél fogva határozottan kedvenczévé lettem; segítettem neki munkájában, s igyekeztem megfigyelni a növények természetét minden fejlődési fokozatban. Azóta megtanultam az ő jó gyakorlati utasításain kívül azt is, hogy nincs időtöltés, mely az embernek több édes örömöt okozna, mint a növények gondozása.

M. L.

AZ ORSZÁGOS NŐIPARKIÁLLÍTÁS EGY BECSES EMLÉKE.

Folyóiratunk múlt évi folyamában több izben behatóan ismertettük az 1881-ik évi országos nőiparkiállítást. Számot adtunk keletkezéséről, kifejlődéséről s kiállítás minden osztályából bemutattuk olvasóinknak a dicséretre legméltóbb tárgyakat, s a legfelötlőbb hiányokat.

Csupán a berekesztési ünnepélyről s a jutalmak és emlékek kiosztásának napjairól nem emlékeztünk még meg. A berekesztési ünnepély komoly egyszerűsége úgy mint az emlékek és jutalmak kiosztási ünnepélyének fénye egyaránt méltó volt a kiállítás sikeréhez. Mindamellett nem térnénk vissza rájuk, ha erre mind két ünnepélynél egy-egy különösen kiemelkedő mozzanat rá nem kényszerítene.

A berekesztési ünnepélyen (1881. okt. 13-án) tartott beszédek egyikében összefoglalva tüntek fel előttünk azon nem csekély fontosságú eredmények, melyeket a kiállítás eddig tényleg kivívott: a közönség körében a házi-ipari készítmények iránt élénk érdeklődés és vételkedv támadt; a hazai szövőipar fejlesztésére nagyobb szabású mozgalom keletkezett; a keresetre utalt nők előtt számos eddig csak kevesek által mivelt keresetforrás lett ismeretessé, általánosabbá stb. A legfontosabb eredmény azonban mit a kiállítás megteremteni lett volna hivatva: *egy állandó árúcsarnok felállítása* fájdalom, ma is csak jámbor óhajtás.

Az emlékek és érmek kiosztási ünnepélye (1881 decz. 8) az elismerésnek, jutalmazásnak ünnepe volt. A kiállítás megteremtése körül fáradozók úgy mint a kiválóbb tárgyak kiállítói egy-

aránt megtalálták egy-egy díszokmány, arany vagy ezüst érem alakjában az őket megillető babérokat, mint a kiállításban való részvételük becses emlékeit. E kiosztott emlékek között azonban bizonyára legbecsesebb az a mintagyűjtemény, * melylyel a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter úr örvendeztette meg a végrehajtó bizottság tagjait s a nagy közönséget.

Már a kiállítás ismertetése alkalmával említettük, hogy a bemutatott kézimunkák egy része, a diszítmények megválasztása tekintetében, a stylszerű magyar diszítmények felé hajlott. E körülményt mindenki hajlandó volt a vallás és közoktatási miniszterium által 1878-ban kiadott «Magyar házi ipar diszítmény» című minta-gyűjteménynek tulajdonítani. A magyar diszítmények alkalmazása azonban még korán sem volt eléggé általános, sőt nem egy helyen az izléstelenség kirívó módon nyilatkozott s a kiállításban bemutatott csodaszép régi diszítményekhez képest a női munka terén szembetünő hanyatlásra mutatott.

Annál kivánatosbnak látszott tehát, hogy a kiállításon szemlélhető kiválóbb diszítményeket ez alkalommal megörökítsék és a közönség számára utánzás czéljából hozzáférhetővé tegyék, mivel a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium által kiadott «Magyar házi ipari diszítmények» fölötte csekély számban nyomattak s magánosak által már csak igen magas áruk miatt sem igen voltak megszerezhetők.

«Mindezek szemmeltartása mellett» — olvassuk a gyűjteményhez írt bevezetésben — «báró Kemény Gábor földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. k. miniszter úr ő nagyméltósága f. évi szeptember hó 9-én 32,817. szám alatti kegyes rendeletével dr. Schnierer Gyula miniszteri osztálytanácsos elnöklete alatt dr. Czobor Béla, Mudrony Soma, Schikedanz Albert és gróf Zichy Jenő urakból alakított és J. Péterffy József, Binder Lajos és Rejtő Sándor miniszteri szakközegekkel kiegészített bizottságot küldött

* *Kiváló diszítmények az 1881-ik évi országos nőiparkiállításból*, kiadja a földmivelés-, ipar- és kereskedelem-ügyi miniszterium. Budapesten, 1882. Kozmata Ferencz, m. kir. udvari fényképész fénynyomdájából. (Kapható *Grill K.* könyvkereskedésében; Dorottya-utcza.)

ki oly czélból, hogy a kiállítás jelesebb tárgyait kiválasztván, fénynyomati úton sokszorosíttassa és magyarázó szöveggel ellássa. Egyúttal az iránt is gondoskodott, hogy a Kozmata Ferencz udvari fényképész által fekete fénynyomatban készített lapok több példányát Koller Ferencz tanár színezve állítsa elő. E színezett példányokat az országos nemzeti és ipar művészeti múzeum veszi át megőrizés végett.

A kiváló becsű diszítmények gyűjteménye 1881. év deczember első napjaiban meg is jelent, könyvárusi úton is kapható; ára ? frt. A minták megválasztására kiküldött bizottság hozzáértőleg és lelkiismeretesen járt el feladatában, a legszebbeket választotta s a legváltozatosabb gyűjteményt állította egybe. Mindenki örömmel forgathatja kezében a díszesen kiállított füzetet, annál is inkább, mert azt egészen magunkénak egészen magyarnak vallhatjuk s egyaránt büszkék lehetünk mind a változatos és sok becses anyagot tartalmazó diszítményekre, mind a sokszorosítás művészi kivitelére, melyért Kozmata Ferencz fényképész urat őszinte elismerés illeti meg.

A gyűjtemény 25 nagy lapon 43 fénynyomatú mintát tartalmaz. E minták nagy része nem nevezhető ugyan tisztán magyar eredetűnek; egy részénél ugyanis keleti — leginkább persa és bizanti, másoknál a renaissance befolyás legalább is valószínű; de ezen idegen származású minták, nevezetesen a növény- és állatalakok a délszláv, török sőt az éjszaki szláv és délnémet népeknél is hódítást tettek, azonban Magyarországon a nép ízlése által nevezetes átalakuláson menvén keresztül, az eredetiség varázsával bírnak.

A közzététel czélja nem vak utánzás. Igaz, hogy eleinte csakis másolás lesz az eredmény; de ebből később okvetlenül öntudatos tovább fejlődés következik. Ha most szorgalmasan másolgatjuk, később átalakítjuk, majd tovább fejlesztjük a régi diszítményeket, úgy bizonyosan elérjük azt, hogy önálló, virágzó magyar ízlésű diszítési iparunk lesz.

A füzethez írt «tájékoztató»-ból ide igtatunk még néhány olyan igazságot, melyet nem lehet elég gyakran ismételni, s melyek

teljesen méltók arra, hogy minden diszítési munkával foglalkozó nő a diszítések megválasztásánál alaptételül fogadja el: „*Valamely gyakorlati használatra szánt tárgy diszítményeit mindig a tárgy rendeltetéséhez kell alkalmazni*".

Mindaz, mi ezzel ellenkezik, bármily szorgalom, munkaidő és pénz fordíttatik is arra, szépészeti szempontból elitélendő. Így pl. egy szőnyegre kiemelkedően hímzett oroszlán — bármily művészies legyen is annak kivitele, eltekintve attól, hogy gyapjúból igazi műbecscsel bíró domború munkát nem is készíthetünk — a jó izlés ellen való vétek.

A szöveteknek sík diszítményekkel való ékesítése a textil műipar (szövészeti műipar) feladata. A dolog természetéből folyó szabály ellen vét az, ki a szövetet természethű alakokkal kivánja diszíteni, sőt minél hívebb lesz az alakzat, minél inkább hasonlít pl. a munka a festéshez s minél nagyobb lesz ennél fogva az illusio, annál inkább eltért a himzőnő feladatától, a síkdiszítményektől.

A rendelkezésre álló alapszövet úgy a himzési anyag is, alkalmatlan arra, hogy velök a festészet tökélyét elérjük; hagyjuk tehát a táj- és genreképeket, a történelmet a művészeknek, diszítsük szobáink falát jeles festőink műveivel, avagy aczélmetszetekkel, párnáinkat és szőnyegeinket azonban kiméljük meg a természet utánzástól. Diszítésekre alkalmazzunk első sorban mértani alakzatokat; alkalmazhatunk növényi és állatidomokat, sőt emberi alakokat is, de mindezeket szükséges előbb oly formába önteni, mely a használt anyagnak megfelel. Azaz: alakítsuk ez idomokat minden perspectiva, árnyékolás és kidomborodás nélkül úgy, hogy csakis színök által tűnjenek ki az alapzatból; vagyis az alakokat ne annyira természetes csoportosulásukban, mint inkább mértani összeállításban dolgozzuk fel. *A növény- és állatidomok ilyetén felfogását, illetőleg csoportosítását stilizátiónak nevezik.*

Ily stilizált növényidomok az I., III., VIII.; X., XII., XV., XVII. és XXIII., emberi és állatidomok pedig a gyűjtemény XIII., XVI. és XXV. tábláján láthatók.

Minél durvább az anyag, annál egyszerűbb diszítési munkát

kell reá alkalmazni. Vászonra és közönséges fehérneműre csakis egyszerű diszítményt, ellenben fínom batisztra, selyemre, bársonyra már összetettebbet választhatunk.

S e gyűjtemény mintái között valóban a legfínomabb munkára is megtaláljuk a kellő szépségű s gazdagságú diszítményt. Épen abban emelkedik a gyűjtemény más hasonló gyűjtemények fölé, hogy ismétlések benne sehol elő nem fordúlnak, sehol sem válik egyhangúvá, unalmassá; s ami különösen fontos, nem csupán keresztöltéses mintákat tartalmaz, hanem a fehér és színes hímzések minden fajára, vonal- és tömött-hímzésekre alkalmas diszítmények egész seregével pompázik.

Épen ezen okokból tartjuk kivánatosnak, hogy a gyűjteményt minél többen szerezzék meg, s különösen, hogy a leányiskolákban a minták utánzása által is fejleszszék a növendék leánykákban a stilszerű magyar diszítmények iránt való érzeket.

KÖNYVISMERTETÉS.

Számtani példatár felső leányiskolák és tanitónőképezdék számára. Szente József tanitónőképezdei tanártól. *Első rész.* Első és második évi folyam. Budapest, Eggenberger-féle könyvkereskedés. 175. l. Ára 90 kr.

Mindennap hangoztatjuk, hogy a nő és férfi szellemi életének nyilvánulásaiban észrevehető különbség mutatkozik, s elismerjük, hogy e különbség a nő és férfi különböző életfeladatát tekintve nem csak természetes, hanem szükséges is. Mégis a nevelésben a leánynevelés nagy kárára épen nem, vagy csak nagyon kis mértékben alkalmazkodunk e körülményhez. Méltán tör ki e miatt panaszban a nőnevelés igaz barátja, a szellemes Legouvé, folyóiratunk mai füzetében is közlött érdekes fejtegetéseiben. A mit ő a franczia nemzethez intézett e szózatában a franczia viszonyokra nézve állít, a mi viszonyainkra is áll, még pedig sokkal kirívóbb, sokkal veszedelmesebb mértékben. Leányiskoláink tanterve — tisztelet a kivételeknek — csak gyönge másolata a fiu iskolák tantervének. Különbséget — itt-ott csupán csak az anyag terjedelmében találunk, a tanítási anyag minősége, a feldolgozás módja mindenütt ugyanaz.

Ez állítás igazsága mellett bizonyít az is, hogy leányiskoláink számára külön kézikönyveink nincsenek, s e hiányt pótolni, vagy miatta panaszkodni nem is igen jut eszünkbe. Ilyen körülmények között természetesen vívmánynak kell tekintenünk azt is, ha egy-egy élelmes kiadó, hogy könyvének nagyobb kelendőséget biztosítson, azt nyomatja a *boríték külsejére*: „*Leányiskolák számára.*“ Az alapelvet tekintve, ez valóban haladást jelez, mert a közönség figyelmét felhívja arra a hiányra, melyet egy ilyen, leányiskoláknak szánt, de a használatos könyvektől csak czím-

iratában különböző könyv pótolni akar, de pótolni nem képes. Reményt kelt az ilyen irodalmi jelenség bennünk arra nézve, hogy lassan-lassan akadnak hivatott írók, kik a leányiskolák használatára szerkesztett könyveknek nem csak czímében, hanem szellemében is üdvös változtatást fognak eszközölni. E reménységünk teljesülésének kellemes érzetével vettük s forgattuk kezünkben a legújabb „*Számtani példatárt*," melyet felső leányiskolák és tanítónőképezdék számára *Szente József* tanítónőképző-intézeti tanár írt. A könyv szerzője nem új ember a számtan-tanítás és számtan-irodalom terén; e körülményből magyarázhatók ki a könyv jó tulajdonai úgy mint hiányai. A hiányok azonban leginkább az alakra vonatkoznak és semmit sem vonnak le a könyv használhatóságából és becséből. Felsoroljuk ezeket is, mert egy újabb kiadás alkalmával — mely remélhetőleg mielőbb követni fogja az elsőt — könnyen változtathat rajtuk a szerző.

A „*példatár*", mint a szerző már a borítéklapon említi, két évi folyamra van osztva. Az első évi folyam a tanítónő képezdék I-sső, a második évi folyam ugyanazon intézetek II. osztályának tanterve szerint készült. E szerint az első évi folyam az egész és törtszámokkal való alapmíveleteket, a métermértékek és pénzrendszer ismertetését foglalja — a tanítónőképzők tantervének megfelelőleg — magában. A szerző *változatos*, *eleven* és *gondolkoztató* példái élvezhetővé teszik némileg azt a száraz anyagot, melylyel a tanterv a növendékeket — isten tudja hányadszor — egy egész éven át gyötörni rendeli. Kár, hogy a szerző a métermértékek és pénzek ismertetésének nagyobb tért nem szentel. A métermértékek használata nem lett még annyira általánossá, hogy a régi mértékekkel való összehasonlítás és a váltó számok ismertetése — kivált tanítónő képzőkben — feleslegessé válhatott volna. A hazai pénzrendszert is érdekes lett volna egy-két nevezetesebb európai állam pénzrendszerével összehasonlítani. A «példatár» ezáltal is változatosabb és tanulságosabb lett volna. Különben is szerző könyve több mint egyszerű példatár. Mivel a miveletek egyszerű és világos meghatározásait is magában foglalja s azonkívül minden műveletre egypár mintaszerűen kidolgozott példát is mutat be, bizvást

használható a számtani tankönyvek helyett. Kár, hogy a magyarázat itt-ott, nem a lényegre, hanem csak a művelet végrehajtásának módozataira mintegy külső alakjára vonatkoznak. Így pl. a kétjegyű szorzóval való szorzásnál szerző egyszerűen ennyit mond: «Szorozzuk a szorzó következő jegyével a szorzandó mindenik jegyét, — azzal a megjegyzéssel, hogy az első részleteredményt az előbbi szorzat második jegye alá kell írni.» Igaz, hogy példatárban a magyarázat teljesen ki is hagyható; de ha már kiterjeszkedett rá a szerző, czélszerűbb lett volna a dolgok „*miért*"-jére rámutatni, az alakot úgy is könnyebben jegyzi meg a növendék mint az okot. Az is egészen fölösleges, hogy a szorzásnál Pithagoras táblájára hivatkoztatja a növendéket a szerző ily formán «s folytatjuk a szorzást a többi jegyen végig „*Pithagoras táblája*" szerint». Pithagoras táblája sok érdekes sajátsággal bír, melyet gyakorlatképen egybeállíthatunk a növendékkel; de annak alapján tanítani a szorzást, nem igen egyeztethető össze a mai számtanítási módszerekkel.

Leglényegesebb kifogásunk egyébiránt az, hogy a szerző — valószinűleg a kiadók kedveért — könyvét „*tanítónő-képezdék és felső leányiskolák*" használatára szánta. Ha e két különböző fokú és rendeltetésű intézet némely évfolyamai a tanterv szerint ugyanazon számtanítási anyagot dolgozzák is fel, a pedagogusnak különbséget kell az anyag feldolgozását illetőleg tenni a kétféle intézet között, márcsak az intézetek rendeltetését és a növendékek értelmi fejlettségét tekintve is. Szerző maga is érezte ezt, mert a példákat határozottan érettebb korú, fejlettebb tehetségű növendékek felfogásához mérte. Különösen kitetszik ez a példatár második részében az úgynevezett második évi folyamban, mely a könyvecske kiválóbb, tökéletesebb felének mondható. Itt tárgyalja szerző az arányosságra, hármas feladatokra, különböző százalék számításokra tartozó példákat, s itt a magyarázatok többször vonatkozván az *okra* mint az *alakra*, fölhasználhatóbbak, fontosabbak a tanulókra nézve. Kifogásunk itt is inkább a tanítónőképzők tanterve ellen lehetne, mely az első két évben aránytalanul kevés anyagot ad a tanítvány elé, de a harmadik s még inkább a negyedik évfolyamban

úgy összehalmozza a tanulni valót, hogy míg itt az anyag helyes, alapos feldolgozásáról szó sem lehet, eddig az első két évfolyamban unatkozhatik tanító is, tanítvány is, hacsak egy olyan gazdag és változatos példatár ki nem segíti őket, mint a milyen az ismertetés alatt levő.

«Példatár»-unk kiváló becse egyébiránt leginkább kitűnik abból, hogy a példák mind szigorú meggondoltsággal vannak szerkesztve. Az egység árak, munkaidő, munkabér stb. meghatározásnál, szerző valószinűtlenségbe sehol sem téved s így hamis fogalmakat nem kényszerít a növendékre. — Egy-egy példának többféle kidolgozását mutatja be, s csaknem minden példánál levonat minden a feltételekből folyó következményt. Az egyes számtani igazságok és műveletek begyakorlására nem használja a szokott chablon szerinti példákat; de rajta van, hogy a példák tárgyuknál s a beléjük kiváló ügyességgel szőtt fordulatoknál fogva érdekesek, gondolatébresztők, vonzók legyenek. A példák alakjukra nézve tehát a női szellem természetének, mely az egyhangúnak, a nehézkesnek ellensége, teljesen megfelelők, tárgyukra nézve azonban, noha általában gyakorlatiak, az életből merítettek, nem karolják föl eléggé a női foglalkozás — háztartás stb. — ágait.

Ismertetésünknek azon őszinte óhajtásunk kapcsában vetünk véget, vajha a maga nemében egyetlen és czéljának megfelelő könyvecske, melyet még olcsósága is ajánl (ára a 11 íves füzetnek csak 90 kr.) a tanítónő-képzőkben minél inkább elterjedne.

JEGYZETEK A GYAKORLATI TANÍTÓ SZÁMÁRA.

A TERMÉSZETRAJZI OKTATÁSRA VONATKOZÓ JEGYZŐKÖNYVEMBŐL.

I.

Bevezetésül. A ki a tanítói pályán működik, annak folytonosan tanulnia kell, mivel a ki maga nem tanul, nem is taníthat sikeresen. A ki csak annyit tud az ismeretekből, mint a mennyit közölnie kell növendékeivel, — nem méltó a tanítói nevezetre. A tanító-képző intézetek, ha még oly tökéletesek is, csak annyi utra-valóval láthatják el a tanítót, a mennyi a tanítói hivatal teendőinek megkezdéséhez szükséges. A jóravaló tanító ez okból nem szűnik meg ismereteit folytonosan bővíteni, még pedig első sorban oly módon, hogy *az oktatási órákra lelkiismeretesen elkészül*. — A kézi-könyvecskékben foglaltakat átveszi először maga — azután ugyancsak a kézi-könyvecskékben foglaltakhoz gondosan ismételi azt is, a mit azokra vonatkozólag a középtanodai avagy a képezdékben használt tankönyvekből valamikor már tanult volt, végre előveszi a nagyobb műveket is és azokból bővítgeti azon ismeret-részletre vonatkozó szellemi látókörét, a melyről az iskolában szólnia kellene. — Ha a tanító az egyes tanítási órákra ily módon elkészül, — ha mindazt összeszedte az egyes órákra kijelölt tananyagra vonatkozólag, a mit arról lelkiismeretes utánjárás mellett megtudhatott, akkor előveszi jegyzőkönyvét és leírja abba azt, a mit a tananyagra vonatkozólag tud — és azután nyomban erre leírja a megejtendő gyakorlati tanítás vázlatát és azon rövidre fogott tételeket, a melyeket a növendékeknek a tanítás befejezése után meg kell tartaniok.

Ezen eljárás mellett minden egyes tanítónak annyi jegyzőkönyve lesz, a hány tantárgyat kell tanítania s e jegyzőkönyvek tartalmának bővülésével bővülni fog ismeretköre és fokozódni fog tanulásvágya és tökéletesbűl oktatási ügyessége. Egy-két lapnyi kivonatozás, írás mellett sokszor több eredménye marad a szellemi működésnek, mint egész könyveknek jegyzés nélkül való olvasása mellett. Az ily jegyzőkönyvek vezetését különösen a kezdő tanítóknak ajánlhatjuk a legmelegebben, ámbár bizonyos, hogy az idősebb, gyakorlottabb tanítókat illetőleg sem volna az ily jegyzőkönyvek vezetése fölösleges. — Hogy milyenek lehetnek ezen jegyzőkönyvek, talán ki fog tünni azon töredékekből, a melyeket a fönt írt rovat alatt időszakonkint közölni fogok. E töredékek kiszemelése alkalmával különösen azokra leszek tekintettel, a melyek-

ben az ismeretek is foglaltatnak, melyekhez a vidéki iskolákban működő tanító csak nehezen juthat, mivel nem áll gazdagabb könyvtár rendelkezésére.

I. A VIZÁRÓL. Régente, ezelőtt egy-két száz esztendővel a magyarországi halászok előtt nem volt a 6—7 méter hosszú és 4—500 kilogramm súlyu hal valami nagy ritkaság. Oklevelekből, régi könyvekből azt olvashatjuk, hogy a Dunából sokszor százankénti fogták az oly tokokat, vizákat, melyek óriási nagysággal bírtak. Mai napság is e halak képezik a magyarországi folyóvizek halóriásait.

A *tokok*, vizák az általánosan ismert *kecsegének* rokonai s mint ilyenek a kecsegével együtt a halvilág egyik családját, a *tokok családját* alkotják. A tokhalak közül hat faj él a *Feketetengerben*, a honnan mind a hat faj föl-fölvándorol a Dunába és annak mellékfolyóiba.

a) *A viza nagyságáról.* Az egészen kifejlődött viza testének hossza 8—9 méter, súlya 900—1000 kilo. A mi Dunánkban azonban csak a két méter hosszú példányok fordúlnak elő gyakrabban az ilyenek rendesen 40—50 kilót nyomnak.

b) *A viza külsejének leírása.* A viza feje majdnem négyszögletes. Puha orra vastag, kupos és a szájnyilásától kissé elnyuló, de nem oly erősen, miként a kecsegéé. Áttetsző porczhoz hasonlító *orrának* felső lapja csupasz, nincsen csontlemezkékkel borítva, mint a fej többi része. Apró szemei a fej-tetején vannak elhelyezve, egyenlő nagyok és kerekesek. Keresztbe álló, *fogatlan* szája tágas s húsos ajakkal van körűlfogva. Ezen ajakon, szemben az orról lenyomuló 4 bajuszszállal, hasadás látható. — A viza orrlyukai is kicsinyek, tojásdad alakuak és egyenlő nagyságuak. Kopoltyúi négy, csontívre helyezett lemezekből állanak. Van mellék kopoltyúja is — a kopoltyúfedő felső szélén pedig egy fecskendő nyilás áll. — Hosszúra nyult derekát öt sor csontpaizs fedi. Egy sor a háton húzódik végig egészen a hátuszóig; a hátpaizsok száma 12—13. E hátpaizsok közűl az első kisebb a többinél, a 6, 7, és 8-dik paizs pedig feltünően kimagaslik. Egy-egy paizssor védi a viza két oldalát is; az oldalpaizsok száma 40—45. Az oldalpaizsok

egészen a farkuszóig huzódnak. A hason levő paizssorban 10—12 darab szokott lenni. A haspaizsok a hasuszóig terjednek. Az öt paizssor föltünően ötszögűvé teszi a derék kereszt-átmetszetét, kivált a fiataloknál, a paizsok is ötszögűek, de nem oly élesen, mint a kecsegéknél. — A korosabb vizák alakja hengeressé válik. A vizának hét uszója van, négy páros és három páratlan. A viza színe : Orrán sárgás-fehér, hátán sötét hamvasszürke, hasán szennyes fehér és pedig nemcsak ott, hol a paizsok vannak, hanem ott is, hol az érdes bőrt nem födi a paizssor. — Szemének szivárványhártyája ezüstös.

c) *A viza életmódja.* A viza a többi tokféle hallal együtt a vándorhalak közé tartozik. Kora tavaszszal kezdi vándorlását. Seregesen nyomúl a tengerből a folyók torkolataiba; márcziustól májusig a Dunán felfelé vándorol, augusztustól deczemberig egy másik sereg következik. Nyáron a víz felszínén úszik, fejét felemelve vagy pedig a folyó-meder fenekén hentereg s orrával az iszapot túrja. Igen falánk, mindenfélét eszik, de főképen az iszapban rothadó szerves anyagokat kedveli, találtak már a viza gyomrában csigát, kagylót, halat, rákot sőt még madarat is. — Életének korát 30 évre teszik a tudósok. A vizák a telet téli álomba merülve töltik a folyók torkolatainak mélyebb helyein, hol fejüket az iszapba furva — fölfelé álló testükkel sűrű karóerdőhöz hasonlító tömegekben találtatnak. — Hogy miért hagyják el a vizák a tengert és miért úsznak hónapokon át fölfelé a folyóvizekben erre nézve eltérők a vélemények. A tudósok azt állítják, hogy a vizák ikrarakás idején csak a szaporodás miatt keresik fel a folyóvizeket; a halászok pedig azt hiszik, hogy a vízák a fejükön es bőrükön tenyésző férgek miatt hagyják el a tengert, hogy a szemben jövő és hidegebb vízár segítségével megmeneküljenek kellemetlen vendégeiktől s az általuk okozott viszketegségtől. A halászok sokszor fogtak már olyan vizát, melynek bőre, főleg a fején, tele volt apró férgekkel; a viza ezért szívesen tűri a hálóban, ha a halász fejét vakargatja s ily móddal hurkot köt fejére. Az ikrás vízákban néha 2 mázsányi ikrát találnak, a melyben 3 millió, lencseszem nagyságú halpete vagy ikra is van. — A viza rendkívül szapora állat,

mint a halak általában és mégis azt tapasztaljuk, hogy hazánk folyóvizeiben mindinkább ritka jelenség lesz a viza és vele együtt a többi tokféle. Ennek oka egyrészt a gőzhajózás elterjedése, másrészt és főleg az, hogy az ikrás halakat sem kimélik a halászok.

d) *A vizahalászatról.* A vizákat az *Aldunának* sziklás részeiben úgy fogják, hogy a sziklák közé helyezett fakarókból valóságos tömkelegeket készítenek s az ezekbe tévedőket a sekély vízben úgy verik agyon, mint az ökröket. A veszélyes tömkelegekbe bele nem kerülő vizák feljebb uszván, a keskenyebb Dunarészeken áthúzott horgos kötelekhez jutnak. — A halászok egy vastag kötélre számtalan erős zsinegekre kötött nagyobb éles horgot erősítenek meg, melyekkel a vizák játszadozni kezdenek, mindaddig míg magukat fogságba nem ejtik. A Duna közép folyásában a Tiszában, Szávában, Drávában és a Marosban hálókkal lesik a halászok a vizákat. — A nagyhálót a halászok a meder fenekéig eresztik s ha észreveszik, hogy viza került bele, lassanként felhuzzák azt a víz szinére, mit a viza csak ritkán sejt s ritkán menekül, ha aztán a víz fölszínén van a viza, akkor a part felé vonszolják s ott kötéllel megkötik és hihúzzák a szárazra.

A viza- és tok-halászathoz már régente is érthettek őseink. Thuróczy krónikája azt mondja, hogy 1051-ben, midőn I. Endre király békét kötött III. Henrik császárral, a kiéhezett német seregnek a magyarok *50 roppant nagyságu vizát*, ezer oldal szalonnát, ezer szép bikát, tömérdek juhot, ökröt, egyéb barmot és kenyeret meg bort küldöttek. Régi okiratok bizonyítják azt, hogy Komárom városának lakosai a honfoglalás után a *Kumai magyarok* voltak, a kik Ketel vezér alatt vívtak új hazánk elfoglalása alkalmával. — A kumai magyarok pedig már őshazájokban halászattal foglalkoztak a Kuma vizénél, a Fekete-tenger és a Kaspi-tó közt, hasonlóképen halászok voltak ők később az Etelközben is. A komáromi halászoknak királyaink azt a szabadalmat adták, hogy az egész Dunán mindenütt halászhatnak, de a *köteles halakból*, nevezetesen a *vizákból, tokokból* és a *söregekből* tartoztak a földes uraknak, kiknek tanyáján e halakat partra vagy hajóra vonták — a negyeddel. — A Dunán való halászat már I. Géza király idejében királyi

haszonvételnek tekintetett, s csak ő adhatott jogot a halászatra. — Hogy Komárom városa szokta a királyi udvart vizákkal és egyéb nemesebb halfajokkal ellátni, erről a komáromi levéltárban sok adat fordúl elő, kivált a 15—16, 17-dik századból. Minden rendkívül nagy vizát, tokot a királyi udvarhoz küldtek a komáromiak. A halászat egyébként a rendes mesterségek közé soroltatott törvényeink által. A halászok czéheket képeztek. — Komáromban az 1765-diki czéhszabályok szerint csak az lehetett halászmesterré, ki a 3 tanuló és 3 vándor halászlegényi évét ki tudta mutatni s a czéh ládájába 1 forintot jelentés pénzül lefizetett és remekelt. Miksa király idejében a koronázás alkalmával a *királyi főlovászmesteri hivatal* által kibocsátott árjegyzék szerint a koronázás színhelyén, Pozsonyban egy font viza 6, egy font csuka 6 és három emberre való kenyér 1 ezüst fillérbe került. — Ezen jegyzék eléggé mutatja, hogy mily olcsó volt hajdan a hal a halbőség miatt. — Oláh Miklós érsek krónikájában pedig az áll, hogy az ő idejében, t. i. a 17-dik században Bácsban és a szomszéd helységekben egyezer darab pontyot és csukát, a melyek között fél öl hosszuságuak is voltak, egy aranyért meg lehetett venni.

e) *A viza felhasználásáról. A viza husa* a legtáplálóbb ételek közé tartozik, nincs ugyan olyan jó íze, mint a tok-húsnak, de mivel rendszerint olcsóbb, nagyobb a jelentősége a tápanyagok között. — *A viza ikrája* is keresett és jó eledelül szolgál. Apafy Mihálynénak *Bornemissza Annának* szakácskönyve így írja le a viza-ikra elkészítés módját: «Viza ikrát szedd meg, tedd egy, fazékban, metélj veres hagymát körében, edgy kanállal verd jól vagy három óráig, Csináld meg Sóval Borsal, Eczettel, keverd össze és hadd álljon; úgy igen szép kék lesz mintha megfőzték volna, vedd ki egy szűrő kanállal s tölcs eczetet reá így nyersen eszik kivált képen a Magyarok s jó is.» — A *viza-ikrából* készítik az oroszok s a krimi tatárok a *kaviárt*, úgy hogy az ikrát a rajta levő hártyától megszabadítják, 8 napig sóba áztatják, azután apróra vágott vöröshagymával és borssal elegyítik, megszárogatják és apró bödönökben kereskedésbe adják. Ezernyi ezer bödön kaviár kerül Oroszországból Európa többi tartományaiba. *A viza-*

hólyag vagy halenyv is nevezetes kereskedelmi czikket képez. A vizahólyag vagy viza-enyv úgy készül, hogy a vizák bőrét, uszonyait, beleit, légtartó hólyagját apróra összevagdalják, péppé főzik, a pépet keretekre kenik, megszikkasztják és mint a papirost összegöngyölik és kereskedéseke viszik. A legtöbb s legjobb halenyvet szintén az oroszok készítik. — Az úgynevezett vizahólyagot a boros gazdák a zavaros borok megtisztítására, a házi asszonyok kocsonyakészítésre, az iparosok pedig ragasztásra használják.

E jegyzetek adatait *Dr. Károlinak* a «Természet-tudományi füzetek» első kötetében közölt tanulmányából, *Hunfalvy Jánosnak* a Magyar-birodalom természeti viszonyainak leírása czímű művéből, *Szinnyei Józsefnek* Rév-Komárom halászatáról írt adataiból, *Fabián Józsefnek* régi természetrajzából és *Smithnek* a Tápszerekről szóló művéből szedtem egybe.

II. A GYAKORLATI TANÍTÁS VÁZLATA. 1. *Ismétlésre szánt kérdések* (lásd a Nemzeti Nőnevelés II. kötetének 468—476. lapját). Sorolj fel néhány olyan állatot, melynek hideg vére van! Melyek élnek a hüllők közül a vízben? Melyek élhetnek a hüllők közül a vízben és szárazon egyaránt? Mivel lélekzik a béka-poronty? Mivel lélekzik a ponty is? Miféle állatok közé soroltuk a pontyot? Milyen a ponty testének alakja? Mekkora a kifejlődött ponty? Milyen súlyos? Milyen a ponty feje? Hányszorta kisebb a ponty feje az egész testnél? Mivel van a ponty feje födve? Mekkora a szeme? Hol találjuk azokat? Mi módon lélekzik a ponty? Hány uszója van? stb. Nevezz olyan halakat, a melyekről már hallottál vagy olvastál! — Ki hallott már valamit a vizáról? 2. *A vizára vonatkozó ismeretek kipuhatolására szánt kérdés-csoport.* Miféle állatok közé tartozik a viza? Mely folyóban fordul elő ez a halfaj? Mekkora a viza? Miért fogják a vizát? 3. *A viza leírása, alkalmas képnek szemlélése és a tanító ismereteinek közlése közben.* 4. *A viza-halászatról szóló ismeret közlése.* 5. *A viza hasznáról szóló ismeretek közlése.* 6. *A vizának a pontytyal való összehasonlitása.*

III. AZON TERMÉSZETRAJZI TÉTELEK EGYBEÁLLÍTÁSA, A MELYEKET A GYAKORLATI TANÍTÁS BEFEJEZÉSE UTÁN A FELSŐ NÉPISKOLAI NÖVENDÉKNEK MEG KELL TARTANIA. 1. A viza tengeri hal, mely a Fekete-tengerből fölvándorol a Dunába és annak nagyobb mellékfolyóiba. 2. A viza nemcsak a Fekete-tengerben, hanem általában az éjszaki földgömbön levő tengerekben is előfordul. 3. Nálunk csak nyáron át foghatják a halászok, mivel a telet a tengerben vagy a nagy folyók torkolatainál tölti, mint mondják, téli álomba merülve. 4. A viza a tokféle halak családjába tartozik; testét nem pikkelyek, hanem csont-lemezkék és nagy csont-paizsok borítják; külseje a gyakran előforduló kecsegéhez hasonló, kivált fiatal korában, csakhogy orra nem nyúlik ki oly hosszúra, feje négyszögletes, szemei fejetetején vannak, szájában fog nincsen, szája előtt 4 lapos bajusz-szál lóg le a kinyúló orról. —

Kopoltyúval lélekzik, de kopoltyúinak másféle szerkezete van, mint a pontyénak. Hét uszója van. A teljesen kifejlődött viza testének hossza 7—9 m., súlya 800—1000 kiló. — Nálunk ma már a két méter hosszú és 50 kilónyi vizák is ritkák. A viza szerfölött falánk, mindenfélét eszik, de legjobban kedveli az iszapban lelhető, rothadásnak indult szerves anyagokat. Ikra-rakás végett tavaszszal hagyja el a tengert. Rendkívül szapora; egy nagy ikrás vizában 2 mázsa ikrát is találtak már. 5. A vizát húsa és ikrája miatt üldözik; a viza-fogás igen jövedelmező a halászokra nézve; a magyarok, kiváltképen a csallóköziek, a viza-fogást mesterségképen üzték régtől fogva. A viza ikrájából készítik a legbecsesebb kaviárt, bőréből, beleiből, uszonyaiból, légtartó hólyagjából főzik a halenyvet vagy vizahólyagot. A viza húsa igen tápláló eledel; télen azonban sokkal jobb izű, mint nyáron. Ivás idején minden halfaj húsa veszt jó ízéből. A halhúsban nagy a foszfortartalom, azért azok számára, kik sok észbeli munkát végeznek, vagy a kik sok bajnak és bánatnak lettek áldozatai, a halhús igen ajánlatos táplálék, mivel a foszfortartalmú táplálék erősítőleg hat az idegekre. A halhús beteges, gyomorbajban szenvedő embereknek nem ajánlatos, különösen ha az kövérebb. A *viza* rokonai a *kecsege*, a *sima tok*, a *szürke tok*, *söreg*, ezek képezik együtt a tokféle halak családját. — A tokfélék a porczogós halak közé soroltatnak s a pontyoktól igen sokban különböznek.

y. r.

VEGYESEK.

Az országos könyvészeti kiállítás. Az Akademia palotájának képtári helyiségeiben ép oly érdekes mint tanulságos kiállítás, az országos könyvkiállítás nyilt meg e hó 5-én.

A kiállítást Ráth György kezdeményezte; neki s a kiállítás többi rendezőinek, különösen pedig Ballagi Aladárnak, Csontosi Jánosnak, Szabó Károlynak, Emich Gusztávnak, Pulszky Károlynak, Keszler Józsefnek és Fejérpataki Lászlónak köszönhető, hogy a kiállítás lassan-lassan országos jellegűvé lett, mely hazánkban a könyvnyomtatásnak s általában a könyvnek, mint a közműveltség egyik legfontosabb terjesztőjének ezeréves történetét mutatja be. Ehhezképest összegyűjtve találjuk itt — már a mennyire az összegyűjtés lehetséges volt — mindazon nyomtatott könyveket, melyek a XV. század óta 1711-ig Magyarországon megjelentek. E gyűjteménybe nem csupán a magyar nyelvű, de a latin, német, szláv és román nyelven Magyarországon kiadott könyveket is bele kell érteni, a mi a kiállítás művelődéstörténeti fontosságát kiválóan emeli. Az irodalom erőteljesebb fejlődése vagyis 1711 óta a

mai napig minden egyes nyomda 10—10 éves korszakonként legalább egy munkával képviselteti itt magát, a mi lehetővé teszi, hogy a nyomdászat történeti fejlődését az utolsó két század alatt lépésről-lépésre megfigyelhessük.

Ép ily világos képet nyerünk egy napjainkban mind nagyobb nagyobb fontosságra emelkedő iparágnak, a könyvkötésnek fejlődéséről is. A régi magyar kötések — különösen az ezüsttel, drágakövekkel és zománczczal diszített egyházi könyvek — némelyike gazdagsága, másika sajátságos ízlése által tünik ki. Legkiválóbbnak ismerték el általánosan a győri egyházi könyveket és Rákóczy György gyönyörű díszítésű bibliáját.

A kiállítás rendezőinek buzgósága lehetővé tette, hogy Mátyás király könyvtárából a Korvinából az európai könyvtárakban szétszórt kéziratokból *hatvankét példányt* szemléljünk itt egymás mellett. A Korvina kodexeiből ily jelentékeny mennyiséget összecsoportosítani (több mint az összes ismert Korvina kodexek fele) nem kis feladat; mivel ezeket, melyek aquarell díszítéseik miatt különösen a műtörténész előtt kiváló becscsel bírnak, a legtöbb könyvtár féltékeny gonddal őrzi. — A kéziratok közül a Korvinákon kívül különösen érdekesek reánk nézve azok, melyekről bebizonyítható, hogy Magyarországon írattak és díszesítettek. Az irodalomtörténet eddig kevés számú magyar könyvmásolót és festőt ismer; Csontosi most ötvennél többet kutatott fel. Sokszor a könyv végén nevezik meg magukat, máskor egy-két a szöveg közé csúsztatott magyar szóval vallanak magukra. E könyvdíszítők között legrégibb a Pray-kodex rajzolója, mely még a tatárjárást megelőző korból való. Fenmaradt műveik némi világot, vetnek a hazai művészettörténetre s bizonyítják egyszersmint, hogy hol olasz hol német befolyás alatt állottak. — A későbbi korból gyakoribbak már a magyar nyelvű kéziratok, az úgynevezett magyar nyelvemlékek, melyek iróit nem ismerjük, (kiveszszük itt a Beöthy Zsolt szép elbeszéléséből is érdekes apáczát, a szorgalmas Ráskai Leát, ki életét a margitszigeti zárdában főleg a másolgatásnak szentelte.) A nyelvemlékek közül itt látjuk a XV. század végéről a a XVI. század elejéről a magyar nyelv történetére oly kiváló becs-

csel biró bibliafordításokat, imakönyveket és legendákat; továbbá a magyar történeti kútfők eredeti kéziratait.

S végre, ha a szem gyönyörködtető tárgyakon kiván megpihenni, élvezetet találhat a műtörténelmi tekintetben kiválóan érdekes, külföldi eredetű (de magyar könyvtárakban őrzött) festett könyvekben. Kiválóan szép azon ezer éves kötet, mely az első két evangeliumot tartalmazza s a IX. század végével készült. E kortól kezdve találunk kéziratokat szép festésekkel a XI. XII. és XIII. századból s találunk franczia, német és olasz munkákat; ez utóbbiak közűl szépsége által az esztergomi Bakocs-féle lap köti le figyelmünket, Esztergomból ezen kívül egy gyönyörű gyűjteményt láthatunk, a Dankó kanonok külföldön is páratlan gyűjteményét. Ez a könyvek kezdet-, vég- és lapszél-díszítményét foglalja magában, melyet gyakran híres művészek (Dürrer, Holbein) stb. rajzoltak.

Felemlítjük még a pompás kiállítású katalogust, melyben az egyes fejezetekhez szaktudósok írták a bevezetést; de tudjuk, hogy ezek által távolról sem sikerült képet adnunk az érdekes és tanulságos kiállításról. Azért legjobb meggyőződésünk szerint azt tanácsoljuk olvasóinknak: menjenek el az akadémiába s egészítsék ki az itt nyújtott hézagos ismertetést, melynek teljesebbé tételéről magunk is fogunk még gondoskodni.

Nehány magyarázó szó színes himzés-minta mellékletünkhez.

(VII. és VIII. tábla.)

A VII. *a)* és VIII. *a)* lapok rajzai katrincza-minták Buziásról; a VII. *b)* és VIII. *b)* lapok rajzai osztják diszítések. Mindkét minta eredetéről és alkalmazhatóságáról bővebb felvilágosítást ad az I. táblához csatolt magyarázatunk.

A szerkesztőség üzenetei.

Dr. *Pr. Gy. Kolozsvár.* A czikket köszönettel vettük s legközelebb közölni fogjuk. — *T. Gy.-né, Pancsova.* Az igért dolgozatot várjuk.